

MAPIRANJE UTICAJA **KINE**

STUDIJA SLUČAJA CRNA GORA

MAPIRANJE UTICAJA **KINE**

STUDIJA SLUČAJA CRNA GORA

SADRŽAJ

4 REZIME

8 PREPORUKE

10 KINA U MEĐUNARODNIM POLITIČKIM ODNOSIMA

13 Državno uređenje i jednopartijski sistem

14 Partijski Kongres

14 18. i 19. Kongres Komunističke partije Kine

16 Komunistička ideologija i kapitalističko poslovanje

17 Strateška dokumenta

17 Instituti meke moći

19 KINA I GLOBALNA PERSPEKTIVA

19 Bilateralni odnosi Kina – SAD

20 Kina – EU

22 STRATEGIJA KINE NA BALKANU

26 KINA I ZEMLJE JUGOISTOČNE EVROPE

32 KINA I CRNA GORA

38 Politički aspekt kineskog prisustva

39 Kineski projekti u Crnoj Gori

39 Crnogorska i Barska plovidba

40 Hidroelektrane

41 Rekonstrukcija TE Pljevlja

43 Rekonstrukcija mosta na Tari

43 Jadransko-jonska magistrala

44 Kolašin-Kos rekonstrukcija pruge

45 Auto-put

47 Strah od dužničkog ropstva

49 Investicije i trgovina

50 Spoljna trgovina robom sa Kinom u periodu 2015-2021.

51 Kina i turizam

53 ZAKLJUČAK

56 REFERENCE

IMPRESUM

IZDAVAČ: Atlantski savez Crne Gore / **GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK:** Azra Karastanović

AUTORI: Milan Jovanović i DFC tim / **DTP:** Branka Gardašević

TIRAŽ: 150 primjeraka / **ŠTAMPA:** Obod, Cetinje

CIP - КАТАЛОГІЗАЦІЈА У ПУБЛІКАЦІЈИ
НАЦІОНАЛНА БІБЛІОТЕКА ЦРНЕ ГОРЕ, ЦЕТИЊЕ

ISBN 978-9940-817-10-7

COBISS.CG-ID 22537988

Ovaj projekat finansira dijelom američki Stejt department.
Mišljenja, nalazi, zaključci ili preporuke koji su ovdje
izneseni ne odražavaju nužno stav Vlade SAD.

I REZIME

Spoljnopoličko pozicioniranje Narodne Republike Kine u savremenim međunarodnim odnosima determinisano je, prije svega, geopolitičkom dimenzijom njenog historijskog iskustva i dugoročnim strateškim ciljevima nezavisnim od programa pojedinačnih lidera. Drugi važan aspekt predstavljaju temeljne postavke njenog političkog i ekonomskog sistema, kao ključnih faktora koji opredjeljuju okvir i dinamiku kineske spoljne politike.

Istorijski i kulturološki, odnos između države i društva u Kini je prožet dubokom moralnom povezanošću i sve sofisticiranijim oblikom društvenog i ideološkog autoriteta Komunističke partije, pri čemu je sukcesija političke moći srž elitne politike.

Za razumijevanje dostignuća Narodne Republike Kine, na unutrašnjem i planu spoljne politike, potrebno je sagledavanje *mentaliteta ve-*

like sile u civilizacijskim, a ne u državnim okvirima. Implikacije vizije o Kini na vrhu svjetske hijerarhije vidljive su kroz distribuciju njene ekonomske moći u globalnim razmjerama i sintezu političke, ekonomske i vojne moći.

Na globalnom planu odnos Kine i Sjedinjenih Američkih Država jedan je od najsloženijih bilateralnih odnosa koje te države ostvaruju. Istovremeno, Kina po-

Kineske projekte i ulaganja u državama članicama Evropske unije prati netransparentnost, nepoštovanje pravnih, socijalnih i ekoloških standarda i neispunjavanje datih obećanja

kazuje interes za ulaganje u stratešku infrastrukturu u Evropi s ciljem ostvarivanja svoje politike i uticaja u tom dijelu svijeta. Zajednički interesi postoje u sferama trgovine, investicija, tehnologije i obrazovanja. Međutim, glavna pitanja koja opterećuju odnose Kine sa Sjedinjenim Američkim Državama i Evropskom unijom ostaju neriješena. To su: Tajvan, pomorski teritorijalni sporovi u Južnom kineskom moru, ljudska prava i demokratske vrijednosti, zaštita životne sredine, 5G mreža i druga bezbjednosna pitanja.

Upravo su pitanja ljudskih prava, teritorijalnih sporova i bezbjednosti učinila da Kina i Rusija nađu zajedničke interese i *jezik*, prvenstveno u

suprotstavljanju Sjedinjenim Američkim Državama u geopolitičkoj areni, definišući odnos između dvije države kao *partnerstvo bez granica*. Ipak, ruska agresija na Ukrajinu je svojevrsni test za odnos Moskve i Pekin-ga. U novonastaloj situaciji, Kina s jedne strane krivi Zapad za navodnu prijetnju ruskoj bezbjednosti osuđujući Sjedinjene Američke Države za uvođenje sankcija. S druge strane, Kina ne može da podrži separatističku agendu ruskog predsjednika Vladimira Putina za istočnu Ukrajinu, jer je u suprotnosti sa kineskom politikom *jedne Kine*. Stoga, Peking poziva na pregovore za rješavanje sukoba koji naziva *ukrajinskom krizom*. Kina je pokušala da popravi i narušene odnose sa Evropom jer je trgovina sa EU važan *motor* njenog ekonomskog rasta. Ali naponi Kine će vjerovatno biti narušeni njenom *proruskom neutralnošću*.

Nerazvijenost, slabija infrastruktura, kao i manjak demokratskih kapaciteta, ali i rezervisanost Zapada omogućili su da se Kina pozicionira kao važan faktor i partner na Balkanu

Kineske projekte i ulaganja u državama članicama Evropske unije prati netransparentnost, nepoštovanje pravnih, socijalnih i ekoloških standarda i neispunjavanje datih obećanja. Takve aktivnosti dio su sveobuhvatne strategije Kine kojom se nastoji postići prisustvo i uticaj u određenim sektorima u evropskim državama i ostvarivanje primata u tom dijelu svijeta, a samim tim i stvoriti uslovi za distanciranje Evrope od Sjedinjenih Američkih Država. Kina svoju *meku moć* sprovodi kroz najmoćnije institucionalno oružje Kineske komunističke partije – Ujedinjeni front. Time vješto promoviše svoju ekonomsku moć, čime dobija veći publicitet i zajedno sa Rusijom plasira narativ sa fokusom na suverena prava država, a ne na ljudska prava pojedinaca.

Temelji kineskog djelovanja u Evropi, a posebno na Balkanu, su Inicijativa *Pojas i put* i multilateralna Platforma *16+1*.¹ Osim ekonomskog, Kina nastoji ojačati svoje prisustvo u Evropi kroz političku i kulturološku saradnju sa balkanskim zemljama. To se posebno pokazalo učinkovitim na Zapadnom Balkanu. Nerazvijenost, slabija infrastruktura, manjak demokratskih kapaciteta, ali i rezervisanost Zapada omogućili su da se Kina pozicionira kao važan faktor i partner na Balkanu.

Saradnja Kine i balkanskih država uglavnom se razvijala kroz pomenu Platformu 16+1. Kina je sa svim zemljama Zapadnog Balkana potpisivala bilateralne sporazume u oblastima turizma, kulture i obrazovanja, ekonomije i zdravstva. Kineski *modus operandi* jasno je profilisan kroz saradnju u sklopu infrastrukturnih projekata. Uz nudičenje jeftinijih usluga u odnosu na američke ili evropske konkurente, Kina je na taj način obezbjeđivala saradnju sa balkanskim državama. Međutim, EU i SAD su od početka pandemije izazvane COVID-19 počele da posvećuju

Saradnja između Kine i Srbije se iz godine u godinu intenzivira u svim oblastima

ju značajniju pažnju ekonomskom angažmanu Kine i detektovanju negativnih posljedica. Jedna od njih je kreiranje neodrživog duga kojim se ugrožava ekonomska stabilnost, a time i ukupan društveni i bezbjednosni ambijent.

Ono što Kini u velikoj mjeri nedostaje u drugim zemljama Evrope – direktna saradnja i podrška političkih lidera, ta zemlja je pronašla u Srbiji, koja je jedan od ključnih kineskih partnera u Evropi. Saradnja dvije zemlje iz godine u godinu se intenzivira u svim oblastima. Političke i ekonomske prilike u Srbiji snažno se reflektuju u Bosni i Hercegovini, odnosno u njenom entitetu Republici Srpskoj, koji je pouzdani kineski partner na Zapadnom Balkanu.

Crna Gora je posljednjih godina u središtu brojnih političkih i akademskih debata u kojima se razmatraju mogućnosti i rizici saradnje sa Kinom. Ekspanzivni pristup Kine u regionu, pa i u Crnoj Gori, obuhvata razvoj relacija na različitim nivoima, od infrastrukture do energije i kulture, a ima za cilj promovisanje kineskih narativa i interesa. Preokupiranost Zapada vlastitim pitanjima i problemima Peking je iskoristio za ulaganje u strateški važne sektore u državama Zapadnog Balkana.

U crnogorskoj javnosti Kina se uglavnom doživljava kao moćna, ali dobronamjerna svjetska sila. To se može tumačiti kao rezultat pristupa medija u izvještavanju o Kini i njenog neagresivnog javnog prisustva u Crnoj Gori. Odnosi Kine sa Crnom Gorom ili bilo kojom drugom zemljom Zapadnog Balkana ne oslanjaju se na istorijske, kulturološke ili identitetske veze. Ipak, 43% Crnogoraca gleda na Kinu u pozitivnom svjetlu, a ne kao na prijetnju svojoj državi.²

Involviranost Kine u energetske/infrastrukturne projekte u Crnoj Gori započela je za vrijeme vlade koju je dominantno konstituisala

Demokratska partija socijalista (DPS). Ta partija održava redovne kontakte sa kineskim zvaničnicima kroz razne multilateralne i bilateralne sastanke još od postreferendumskeg perioda. Najzapaženiji projekat u tom smislu je prva dionica auto-puta Bar-Boljare, koji predstavlja ključni iskorak u približavanju Crne Gore Trans-evropskoj transportnoj mreži. Kreditni aranžman je izazvao brojne kontroverze zbog netransparentnosti ugovora o kreditu, kao i procesa izgradnje, koje su nevladine organizacije (koje se posebno bave problemom visoke korupcije) povezivale sa bivšim državnim funkcionerima. Osim auto-puta, postoji i niz drugih energetskih i infrastrukturnih (ne)transparentnih crnogorsko-kineskih projekata.

Produbljivanje veza je uočljivo i u sferi obrazovanja i istraživanja. Tako Univerzitet Donja Gorica postepeno postaje centar crnogorsko-kineske saradnje sa brojnim istraživačkim projektima, razmjenama i zajedničkim studijskim programima.

Kineski zvaničnici u svojim sporadičnim pojavljivanjima u medijima insistiraju na javnom narativu da će se Kina suzdržati od uplitanja u politička pitanja i zadržati imidž ekonomskog partnera koji nudi dobitnu strategiju za sve uključene strane. To doprinosi utisku da kinesko prisustvo u Crnoj Gori nije motivisano političkim aspiracijama u smislu direktnog miješanja u unutrašnje stvari ili vanjskopolitičku orijentaciju zemlje.

PREPORUKE

1

Pojačano prisustvo EU u Crnoj Gori doprinijelo bi daljem jačanju njene uloge i uticaja, posebno u svjetlu činjenice da Crna Gora prolazi kroz veoma osjetljivu fazu demokratskog razvoja koja je praćena unutrašnjom političkom nestabilnošću i produbljivanjem vjerskih i etničkih podjela, što je u određenoj mjeri čini podložnom stranom uticaju. Kombinovanjem političkih i ekonomskih instrumenata pomoći Crnoj Gori koja je od svih država u regionu najdalje odmakla na putu evropskih integracija, ali i nedvosmislenom potvrdom o perspektivi članstva u slučaju ispunjavanja svih postavljenih uslova, dodatno bi ojačao autoritet EU i bila poslata jasna poruka da region Zapadnog Balkana neće biti prepušten uticajima trećih strana koje ga žele udaljiti od zapadnih partnera i saveznika i podstaći procese suprotne vrijednostima evropske zajednice naroda.

2

Razvojni jaz između regiona i EU upućuje na potrebu povećanog angažmana EU i SAD na suzbijanju kineskog uticaja, kroz inicijative kao što su ciljani investicioni planovi u energetici i infrastrukturi, jer se kineski nastup u regionu u najvećoj mjeri zasniva na ekonomskoj saradnji, uz istovremeno snaženje prisustva i kroz aspekt meke moći i pospešivanje akademske i istraživačke i saradnje u oblasti kulture, kao i podršku medijima u Crnoj Gori.

3

U tom smislu, potrebno je pružiti i dodatnu podršku radi jačanja kapaciteta medija i istraživačkih novinara da na dubinski i detaljan način istražuju, procjenjuju i izrađuju materijale i publikuju informacije koje će na kritički način tretirati spoljne faktore čiji interesi i aktivnosti nijesu komplementarni strateškim interesima i proklamovanim ciljevima Crne Gore.

4

Vlada, kao i sve ostale institucije i državni organi u Crnoj Gori bi u narednom periodu trebalo da sa još više pažnje i senzibiliteta procjenjuju ulazak stranog kapitala u Crnu Goru, imajući u vidu crnogorske nacionalne interese, strateška opredjeljenja i ciljeve usklađene sa potrebom ekonomskog razvoja, ali i standardima, odnosno pravnim tekovinama, pravilima i politikama EU i NATO. Imajući u vidu činjenicu da u Crnu Goru sve više ulažu autoritarni i hibridni režimi, potrebno je uvesti niz mjera kako bi se zaustavila dominacija korozivnog kapitala koji potencijalno može imati negativan uticaj na spoljnopolitičko opredjeljenje i funkcionisanje države.³

5

Crnogorski i kineski poslovni partneri moraju se obavezati na strogo poštovanje standarda, procedura i zakonodavstva EU u realizaciji svih stranih investicija i projekata.

6

Dosljedne kritike EU prema zemljama Zapadnog Balkana zbog tendencije ulaska u različite aranžmane sa Kinom rijetko prate konkretne mjere. Kroz kombinovanje političkih i ekonomskih instrumenata u pomažanju Crnoj Gori i ostatku regiona, ali i mnogo efikasniju promociju učinjenih napora na restrukturiranju regionalnog konteksta koja bi uspješno parirala narativima trećih strana, EU bi reafirmisala svoju poziciju, pokazujući da je opredijeljena da igra ključnu geopolitičku ulogu u svom neposrednom susjedstvu.

KINA U MEĐUNARODNIM POLITIČKIM ODNOSIMA

U teorijskim pristupima međunarodnim odnosima politika miroljubivog uspona Kine nastoji se objasniti principima liberalne paradigme o trgovinskoj međuzavisnosti i principima strukturalnog realizma. Sljedstveno tome, međunarodna trgovina i investicije smanjuju mogućnost izbijanja oružanog sukoba. Međutim, imajući u vidu snažno i intenzivno naoružavanje Kine i agresivnu politiku prema susjedima u Južnom kineskom moru, ulogu koju ta država ima u širenju nuklearnog oružja, saradnju sa autokratskim režimima⁴ i terorističkim organizacijama⁵, razumijevanje njene pozicije u savremenim međunarodnim odnosima nedovoljno je objektivno bez tumačenja u okvirima klasične realpolitike.

Međunarodno ponašanje Kine presudno je oblikovano istorijskim činionicima koji odražavaju pristrasnost i predrasude kreatora kineske spoljne politike prema međunarodnom sistemu i poziciji koja pripada Kini. To su *nacionalna revitalizacija*, viktimizacija i odbrambena bezbjednosna politika.⁶ Istovremeno, ovi parametri reflektuju i tri dugoročna cilja u kineskoj politici – suverenitet i teritorijalni integritet, ekonomski razvoj i međunarodni status i imidž. Od osnivanja Narodne Republike 1949. godine do danas ti su se ciljevi u političkoj agendi smjenjivali samo po važnosti.

Kineski stratezi sadašnji uspon Kine vide kao istorijski proces *podmlađivanja nacije* na putu ka povratku statusa velike sile iz vremena carskih dinastija. Ovo uvjerenje naslanja se na ideju o Kini kao ekonomski naprednom, kulturno i tehnološki visokorazvijenom i međunarodno poštovanom društvu, a podržavaju ga argumenti o velikom broju stanovnika, višemilenijumskoj istoriji, globalno integrisanoj ekonomiji i poziciji nuklearne sile i stalne članice Savjeta bezbjednosti Ujedinjenih nacija. Prema Kini, sve nacije koje se nalaze u *konfučijevskoj civilizacijskog zoni*, trebalo bi da prihvate njeno *prirodno pravo* na vođstvo.

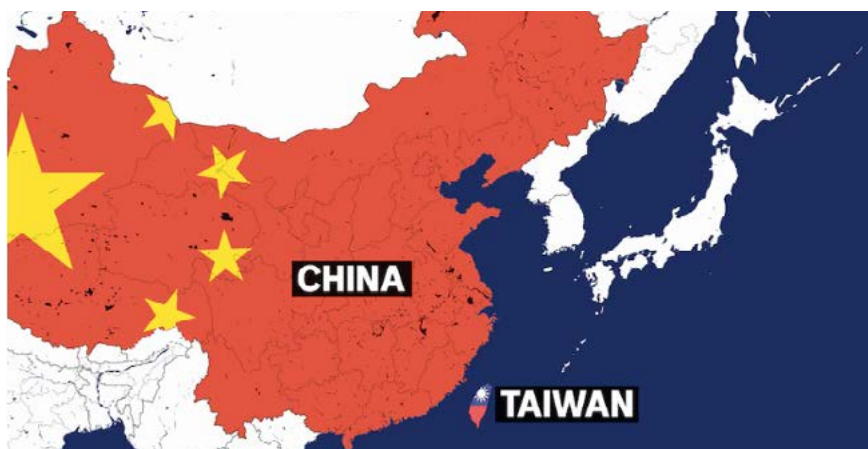
Sljedeća misao koncentrisana u svim važnim kineskim spisima tiče se narativa o *100 godina sramote i poniženja* u kojima je Kina bila napadnuta, oslabljena i podijeljena. Takva mentalna mapa, posebno osjetljiva na pitanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta osnova je legitimiteta Komunističke partije i kulta ličnosti Mao Cetunga koji je simbol nacionalnog oslobođenja i ujedinjenja, ali je takođe doprinijela i snažnom kineskom insistiranju na vlastitom nemiješanju u unutrašnja pitanja drugih država.

Pitanje koje naročito opterećuje kineske vlasti su *odnosi u tjesnacu*, kako se u Kini naziva nezavisnost Tajvana (zvanično Republike Kine), kao i razlike u pozicijama oko njegovog statusa koje podstiču rastuće tenzije između ostrva i kontinentalne Kine. Sukob ima potencijal i da postane žarište u odnosima Kine i Sjedinjenih Američkih Država. Ostrvom koje je od kineskog kopna odvojeno Tajvanskim moreuzom i koje sebe smatra suverenom državom, upravlja nezavisna demokratska vlast, ali ga kineska vlada posmatra kao svoju otcijepljenu provinciju.⁷

Narativ o *mentalitetu žrtve* naročito je vidljiv na polju ostvarivanja osnovnih ljudskih prava i sloboda koji se sistematski krše pod izgovorom zaštite *osnovnih socijalističkih vrijednosti*.⁸

Opseg kršenja ljudskih prava u Kini kreće se od prikrivanja vijesti o korona virusu, usvajanja oštih mjera karantina i onemogućavanja sprovođenja nezavisne i nesmetane istrage o postupanju kineskih vlasti sa epidemijom, preko ograničavanja vjerskih sloboda i slobode izražavanja, kršenja prava izbjeglica, cenzure interneta i medija, diskriminacije različitih socijalnih grupa, strogih represivnih mjera zbog insistiranja na političkoj lojalnosti u Hong Kongu, provinciji Sindijang, Tibetu i

Ilustracija: Kina i Tajvan | Izvor: ABC News

Unutrašnjoj Mongoliji, do hapšenja i progona političkih aktivista, aktivista za ljudska prava i njihovih porodica, kao i novinara.

Primjer koji ukazuje na dramatičan stepen ugrožavanja ljudskih prava je postupanje kineskih vlasti prema Ujgurima, Kazahstancima i pripadnicima drugih autohtonih muslimanskih etničkih grupa u regiji Sinđiang, koje je Nezvanični nezavisni tribunal sa sjedištem u Londonu, krajem 2021. godine, proglasio genocidom i zločinom protiv čovječnosti.

Nenasilni protesti u Kini dopušteni su sve dok ne kritikuju rad Komunističke partije, a nevladine organizacije koje se kritički odnose prema režimu suočavaju se sa snažnom sistemskom represijom.⁹

Uslovi za rad domaćih i stranih medija u Kini umnogome su pogoršani nakon što je 2013. godine vlast preuzeo Si Đinping. Prema Svjetskom indeksu slobode medija za 2021. godinu, *Reporteri bez granica* (RSF) su Kinu rangirali na 177. od 180 mjesta, dok je ta država okarakterisana i kao *najveći svjetski zatvor za novinare*.¹⁰

Kineska spoljnopolitička strategija prožeta je i istorijskim strahovima da strane sile pokušavaju da iskoriste njene unutrašnje slabosti i onemoguće njen uspon, što dodatno doprinosi jačanju legitimiteta Komunističke partije kao zaštitnice Kine od štetnih namjera spolja. Očigledna je paralela koja se u tom smislu može napraviti sa ruskom evokacijom koncepta žrtve i težnjom Vladimira Putina da rusku *civilizaciju* zaštiti od spoljnih (zapadnih) sila.

Protestanti, etnički Ujguri, protestuju protiv Kine u Istanbulu

Foto: REUTERS

Sa političkim usponom Si Đinpinga, Kina je postala asertivnija u međunarodnim odnosima, dok u teritorijalnim sporovima svoje diplomatske aktivnosti sve češće podupire demonstracijom impresivne vojne sile. U okviru Inicijative *Pojas i put* Kina je do sada uložila desetine milijardi dolara širom svijeta, a jačanjem vojnog prisustva u Indopacifiku¹¹ i Atlantiku¹², želi da vojnu komponentu integriše u ekonomska partnerstva i promijeni globalnu dinamiku moći.

Državno uređenje i jednopartijski sistem

Vlast Komunističke partije (KPK) u Kini je uspostavljena 1949. godine, a danas je ona socijalistička država zasnovana na principu narodne demokratske diktature pod vođstvom radničke klase. Kineska socijalistička demokratija shvaćena je kao najširi i najefikasniji oblik demokratije i logičan ishod evolucije istorije, političke teorije i prakse.¹³ U takvom sistemu, vrhovni autoritet proizilazi iz političke moći partije i uvjerenja lidera, a ne iz pravnih normi.

Kineski sistem nomenklature čine dvije vertikalno integrisane i međusobno povezane institucije – Komunistička partija i državni aparat.¹⁴ Partija je organizovana kao piramida i ima institucionalni monopol nad državnim i političkim resursima. Politbiro i Stalni komitet su najviša partijska tijela na čelu sa generalnim sekretarom, ali na donošenje

Zastava Komunističke partije Kine

političkih odluka utiču i drugi akteri – državna birokratija, vojska, različite formalne i neformalne grupe. Pri tome, razlike između civilnog i vojnog rukovodstva su vrlo slabe. Predstavničko tijelo je Nacionalni narodni kongres, ali je njegova uloga u praksi značajno oslabljena svođenjem na potvrđivanje već donijetih odluka. Ovaj organ treba razlikovati od Nacionalnog partijskog kongresa.

Sudstvo u Kini nije organizovano kao zasebna grana vlasti, već se nalazi pod jurisdikcijom zakonodavnog tijela i partijskim nadzorom.

Iako opterećeni brojnim spoljašnjim i unutrašnjim izazovima, kineski politički i partijski sistem pokazali su otpornost i sposobnost institucionalnog prilagođavanja novim političkim okolnostima kroz proces (ograničene) tranzicije. Kina ima dugu istoriju političkih reformi, ali se vrijednosti njene politike suštinski razlikuju od demokratskih vrijednosti zapadnih država.

PARTIJSKI KONGRES

Kineska politička tradicija ne poznaje slobodne i demokratske izbore, u smislu mehanizma putem kojeg građani neposredno daju legitimitet vlasti. Umjesto toga, nacionalni partijski kongresi se u kineskoj politici smatraju najvažnijim javnim događajima.

Formalno, Kongres je najviši organ odlučivanja koji utvrđuje stranačku politiku i bira lidere. Održava se u vremenskom razmaku od pet godina, a njegovo sazivanje podrazumijeva duge pripreme i represivne mjere koje *podgrijevaju* društvenu atmosferu.¹⁵ Zasijedanje Kongresa traje nedjelju dana i čini ga oko 2.000 delegata koji predstavljaju pokrajinske partijske jedinice, državna preduzeća, vojne i finansijske institucije.

Partijski Kongres je važan iz nekoliko razloga. Najprije, na njemu se vrši pregled rada Komunističke partije u proteklih pet godina, procjenjuje trenutno stanje partije i postavljaju opšte smjernice za rad u ključnim sektorima u narednih pet godina.

18. I 19. KONGRES KOMUNISTIČKE PARTIJE KINE

Do tada najvažniji kongres u političkoj istoriji Kine, 18. Nacionalni kongres, održan u novembru 2012. godine, označio je početak tranzicije vlasti u Kini, kada su ustupljena mjesta novoj, petoj generaciji kineskih lidera predvođenih dotadašnjim potpredsjednikom Si Đinpingom.

Đinping koji je od 2008. godine bio drugi u lancu komande, preuzeo je funkciju generalnog sekretara Komunističke partije, što je bio uvod u preuzimanje dužnosti predsjednika Narodne Republike Kine u

Si Đinping stoji ispred delegata tokom 19. Nacionalnog kongresa 2017. godine

Foto: REUTERS

martu 2013. godine. Njegov politički uspon bio je prihvatljiv za različite partijske frakcije i, uz izmjenu načina izbora delegata, najveći domet unutarpartijske demokratije.¹⁶

Kongres 2012. godine označio je tranziciju i na kadrovskom i na ideološkom planu, ali na nivou administrativnog restrukturiranja, a ne političke liberalizacije ili strukturne političke reforme.¹⁷

Prvi mandat Si Đinpinga obilježen je konsolidacijom moći, modernizacijom nacionalne odbrane i reformom kineskih oružanih snaga, čime je povećana njegova individualna uloga u vojnoj strukturi.

Na 19. Kongresu Komunističke partije Kine, koji se smatra prekretnicom u kineskoj politici, Si Đinping je potvrđivanjem novog mandata na čelu partije i države učvrstio svoj politički uspon i akumulirao političku i vojnu moć. U određenom smislu 19. Kongres ipak nije bio izuzetak od prethodnih kongresa, već je pokazao kontinuitet liderstva Komunističke partije.

Značaj i dometi 19. Kongresa se mogu sumirati kroz nekoliko glavnih aspekata.¹⁸ Utvrđena je istorijska pozicija novog teorijskog koncepta – *Misli Si Đinpinga o socijalizmu sa kineskim karakteristikama za novu eru*, kojim je *Kineski san* uveden kao fraza za kineski model političkog i ekonomskog razvoja, suštinski drugačijeg od zapadnog. Nova zvanična politička doktrina integrisana je zatim u sve aspekte kineskog društva – nacionalni nastavni plan i program¹⁹, medije, vladina tijela, a poseban značaj je dobila uvođenjem u partijski Ustav 2018. godine. Obavezne

časove marksizma na univerzitetima zamijenilo je proučavanje *Misli Si Đinpinga*²⁰, a osnovani su i instituti za njeno proučavanje.

Nova doktrina je sveobuhvatan plan sračunat da Kinu učini svjetskom supersilom, ne samo ekonomski prosperitetnom, već i politički moćnom, a njegova realizacija je predviđena po fazama – period od 2020. do 2035. godine predviđa ostvarivanje socijalističke modernizacije. Realizacija druge faze predviđena je za 2049. godinu, odnosno 100. godišnjicu osnivanja Narodne Republike, kada će Kina u novom tipu međunarodnih odnosa zauzeti mjesto svjetske sile broj jedan.

Na 19. Kongresu ukinuto je ustavno ograničenje trajanja mandata predsjednika (10 godina). Dodatno, napravljen je otklon od prakse imenovanja nasljednika na početku drugog predsjedničkog mandata, čime su stvorene pretpostavke da Si Đinping nastavi svoju političku ulogu.

Jasna antizapadna retorika kineskog lidera na 19. Kongresu pokazaće se važnim faktorom globalne geopolitike u atmosferi rastućeg rivalstva sa Sjedinjenim Američkim Državama.

Komunistička ideologija i kapitalističko poslovanje

Danas je Kina država sa najbrže rastućom ekonomijom koja je nosilac njene spoljne politike, ali koju ne uspijeva da apsorbuje interno. Očekivanje da će razvoj podstaknut ekonomskom liberalizacijom pratiti proces tranzicije i demokratizacije društva pokazalo se pogrešnim.

Za označavanje kineskog nekonvencionalnog tržišnog pristupa koristi se termin *kineski model* koji objašnjava složenu kombinaciju političke autoritarnosti sa ekonomskom otvorenošću, tzv. *autoritarni kapitalizam*.

Kina je druga najveća svjetska ekonomija i nosilac je globalne trgovine i investicija. Iako je kroz međunarodni program ekonomskog razvoja *Pojas i put* svoj kapital proširila na 139 zemalja, Kina na unutrašnjem planu nema sveobuhvatnu ekonomsku strategiju zbog čega nije napravila značajnu ekonomsku reformu više od jedne decenije. Proces tržišnih reformi u Kini se sprovodi bez postupka privatizacije i političke reforme, a partijska kontrola nad većinom preduzeća i socijalistička politička ekonomija onemogućavaju veće otvaranje prema stranim firmama koje se suočavaju sa oštrom konkurencijom kineskih državnih kompanija.

Na očigledan otpor napuštanja socijalističke tržišne ekonomije ukazuje podatak da udio javno kontrolisanog BDP prelazi polovinu ukupne

privrede, kao i to da su zakonom protiv monopola izuzeta državna preduzeća, a da je zakon o stranim ulaganjima najrestriktivniji među 20 najvećih svjetskih ekonomija. Polovini preduzeća sa sjedištem u državama članicama Evropske unije, koja posluju u Kini uskraćuje se pristup tržištu kroz mehanizam koji je Privredna komora EU okarakterisala kao *masovnu asimetriju u pristupu tržištu*.²¹

Najveće i najuspješnije kineske kompanije su pod kontrolom države, a privatni sektor se suočava sa egzistencijalnim problemima koje stvaraju pritisci vlasti za političkom lojalnošću Komunističkoj partiji.²²

■ Strateška dokumenta

Uspon Kine u globalnoj političkoj strukturi mogao bi za posljedicu imati tranziciju moći unutar međunarodnog sistema. Percepcija vlastite pozicije velike sile bez obzira na nacionalnu snagu i međunarodnu konstelaciju geopolitičke moći, zasnovana na ekonomskoj samodovoljnosti, ulozi glavnog regionalnog političkog igrača i uvjerenju u kulturnu superiornost, oblikovala je kineski strateški pristup političkoj i vojnoj bezbjednosti. U osnovi kineskog strateškog razmišljanja nalaze se njegovi teritorijalni, razvojni i bezbjednosni interesi, pa je za važeća strateška dokumenta, poput Velike i Vojne strategije, karakteristična sinteza političke, ekonomske i bezbjednosne dimenzije.

Posebno je značajna Rezolucija Centralnog komiteta Komunističke partije Kine o glavnim dostignućima i istorijskom iskustvu partije u proteklom vijeku, usvojena krajem 2021. godine, koja predstavlja zvanični narativ o kineskoj istoriji i prošlosti partije. Rezolucija je dio medijskog i nastavnog programa i jedan je od najznačajnijih dokumenata koje je partija izdala posljednjih decenija, ali sa ključnom razlikom u globalnoj ambiciji.

■ Instituti meke moći

Implementacija meke moći ne bi bila moguća bez dobro uvezane mreže organizacija, udruženja i proksija sa koordinisanim djelovanjem, na kojima počiva djelovanje Komunističke partije Kine. Među najistaknutijim organizacijama su Konfučije institut, Ujedinjeni Front Komunističke partije Kine, Kineska narodna politička savjetodavna konferencija

(CPPCC), Nacionalni narodni kongres, Komisije za etnička i vjerska pitanja, Kancelarija za vanjske i prekomorske poslove Kine, Federacija industrije i trgovine, Informativna kancelarija Državnog vijeća, Komisija za vanjske poslove Centralnog komiteta (CCP6), Fondacija za razmjenu između Kine i Sjedinjenih Američkih Država i druge.

Kinesko društvo i kultura oblikovani su pod snažnim uticajem drevnog filozofa Konfučija čija su učenja razvijena u etički i filozofski sistem konfučijanizma. Kako bi stvorila prijemčivu percepciju u inostranstvu i na izvjestan način osigurala svoj politički uticaj na akademske zajednice širom svijeta, Kina je instrumentalizovala ideju o kineskom filozofu

osnivanjem Konfučije instituta. Konfučije se tako jav-

lja kao savršeni simbol za stvaranje predstave o ljubaznoj i mirnoj Kini.²³ Instituti funkcionišu

kao neprofitne obrazovne institucije koje finansira kineska vlada, sa svrhom promovisanja kineskog jezika i kulture. Program je pokrenut 2004. godine osnivanjem prvog Konfučije instituta u Južnoj Koreji, a do danas je obezbijedio partnerstva sa obrazovnim ustanovama u 146 zemalja svijeta (u 2017. godini 525 instituta na univerzitetima i 1.113 učionica u osnovnim i srednjim školama).²⁴

Za razliku od drugih kulturnih ustanova, Konfučije instituti djeluju kao organizacione jedinice u okviru univerziteta i koriste sistem dvostrukih direktora (lokalni i kineski). Po sličnom modelu mreže instituta funkcionišu i ruska *Savezna agencija za Zajednicu nezavisnih država, sunarodnike koji žive u inostranstvu i međunarodnu humanitarnu saradnju – Rosotrudničestvo* i Fondacija *Ruski svijet*.

Aktivnosti Instituta su u nekoliko navrata, posebno tokom 2014. godine, izazvale kritiku javnosti zbog nedostatka transparentnosti i ograničavanja intelektualnih sloboda²⁵ autocenzurom oko osjetljivih političkih i istorijskih tema (pitanje Tibeta, Tajvana, protesti na Tjenanmenu i odnos prema drugim temama na način koji bi bio protivan zvaničnoj politici Pekinga).²⁶ Kontroverze u radu Instituta Konfučije umnogome su doprinijele poimanju Instituta kao instrumenta kineskog uticaja i *produžene ruke kineske vlade*, zbog čega su Kanadsko i Američko udruženje univerzitetskih profesora 2013. godine, a zatim i Nacionalno udruženje naučnika Sjedinjenih Američkih Država, 2017. godine, zatražili zatvaranje Instituta u tim državama.²⁷

KINA I GLOBALNA PERSPEKTIVA

■ Bilateralni odnosi Kina – SAD

Odnos Kine i Sjedinjenih Američkih Država je prilično složen. Dvije zemlje pronalaze zajedničke interese u sferama trgovine, investicija, tehnologije i obrazovanja. Međutim, odnose dvije zemlje opterećuju pitanje Tajvana, koji je najnestabilnija tačka u tom odnosu, pomorski teritorijalni sporovi u Južnom kineskom moru, kao i ljudska prava, sajber ratovanje i druga bezbjednosna pitanja.

Napori za premošćivanje jaza u ekonomiji i potreba za zajedničkim djelovanjem po pitanju klimatskih promjena bili su evidentni tokom Obamine administracije, ali su se odnosi pogoršali nakon što su Sjedinjene Države 2014. optužile kineske hakere za krađu trgovinske tehnologije od američkih kompanija i podataka dvadeset dva miliona zaposlenih.

Korona virus učinio je ovaj odnos još napetijim usljed međusobnih optužbi dvije strane oko izbijanja pandemije. Kineski zvaničnici su tvrdili

da je američka vojska donijela virus u Kinu, dok je predsjednik Tramp u više navrata u svojim govorima koristio izraz *kineski virus* insinuirajući njegovo porijeklo.

I pored zategnutih političkih odnosa između Sjedinjenih Država i Kine, trgovina energentima između dvije države i dalje je aktivna, barem kada je riječ o sirovoj nafti. Kini je potreban kontinuirani pristup Sjedinjenim Državama kao izvoznom tržištu za svoju proizvodnju. Ipak, kako bi osigurao da ova ekonomska linija ostane otvorena, Peking mora ispuniti obećanje u okviru prve faze trgovinskog sporazuma potpisanog sa bivšim američkim predsjednikom Trampom. Američki naftni i gasni sektor pretrpio je mnoge oštre trgovinske politike Donalda Trampa, naročito trgovinski rat koji je rezultirao carinama na kineski uvoz sirove nafte i prirodnog gasa.

Međutim, istorijski potez američkog predsjednika Džozefa Bajdena za oslobađanje nafte iz strateških rezervi u koordinaciji sa drugim velikim zemljama, uključujući Kinu, predstavlja jedinstvenu priliku za pronalaženje zajedničkog jezika sa glavnim ekonomskim suparnikom i regulisanje cijene goriva. Taj potez naglašava kompleksnost odnosa koji Bajden pokušava da uspostavi sa Kinom dok traži sporazum o ključnim pitanjima poput klimatskih promjena i trgovine.

■ Kina – EU

Odnosi između Kine i Evropske ekonomske zajednice, preteče Evropske unije, uspostavljeni još 1975. godine, a odnosi Kine i Evropske unije intenzivirani su od ulaska Kine u Svjetsku trgovinsku organizaciju. Međutim, vremenom odnosi su dobili mnogo širi značaj od onoga što su ekonomski i trgovinski odnosi, a Kina je od strateškog partnera Evropske unije pretvorena u sistemskog rivala koji pokušava da preuzme primat u Evropi. Odnosi između Evropske unije i Kine pogoršali su se otkako je Evropska unija optužila Kinu za kršenje ljudskih prava Ujgura, za gušenje sloboda u Hong Kongu i Tajvanu i za netransparentnost u projektima širom Evrope. Razmjena sankcija zbog kršenja ljudskih prava i usljed toga suspendovanje Sveobuhvatnog investicionog sporazuma, dodatno su podigli geopolitičke tenzije. Ipak, Evropska unija za Kinu predstavlja važno izvozno tržište koje želi da sačuva, a ujedno će pokušati da udalji Evropsku uniju od Sjedinjenih Američkih Država. Rastuće kinesko prisustvo u državama članicama sve više zabrinjava Evropsku uniju zbog

snažnih ekonomskih, političkih i socijalnih posljedica. Peking pokušava izvesti u Evropu svoj ekonomski i nacionalni model koji bi uticao na evropsku demokratiju zbog čega je potreban adekvatan odgovor Evropske unije na izazove iz Kine.

Evropa je ponovo počela preispitivati svoje politike prema Kini. Uprkos razlikama među državama članicama Evropske unije po pitanjima koja se tiču kineskog prisustva sve su uočljivije sveukupne promjene koje se ogledaju u oštrijoj politici prema Kini i opreznosti u odnosima i aktivnostima sa njom. Investicije i projekti u kojima Kina vidi priliku za ekonomsko jačanje na tlu Evrope sve su više pod mehanizmom kontrole Evropske unije zbog brojnih kontroverzi koje ih prate. Kina za Evropsku uniju postaje ekonomski i sistemski rival koji promoviše alternativne modele upravljanja. Sve ukazuje na to

Kina nastoji da proširi politički uticaj u Evropi što treba biti dovoljan razlog za promjenu evropskog ponašanja u odnosima sa Kinom

da je period otvorenosti prema Kini završen i da konkurencija sa Kinom u mnogim oblastima zahtijeva promišljanje Evropske unije i reformu njenih politika prema Kini. Kina na čelu sa predsjednikom Si Đinpingom nastoji da proširi politički uticaj u Evropi što treba biti dovoljan razlog za promjenu evropskog ponašanja u odnosima sa Kinom. Taj politički uticaj Kina pokušava postići putem ekonomskih promjena po njenom modelu u Evropi. Iako su nekada poslovni interesi sprječavali Evropsku uniju da zauzme oštrij stav prema Kini, politički i bezbjednosni izazovi uticali su da Evropska unija pooštiri svoju poziciju.

Uprkos tome što je Evropska unija postala kritičnija i oštija prema Kini države članice i dalje se ne slažu po pitanju rizika koji su povezani sa kineskim investicijama i prisustva kineskih kompanija u izgradnji infrastrukture za 5G mrežu u Evropi. Na taj način države članice narušavaju jedinstvo evropske zajednice i omogućavaju Kini da vrši svoj uticaj. Tako je Italija postala prva članica G-7 koja je potpisala sporazum o saradnji na Inicijativi *Pojas i put*, a Mađarska je glavni kineski partner u Evropskoj uniji, koja je u određenim slučajevima blokirala odluke Evropske unije usmjerene prema Kini.

STRATEGIJA KINE NA BALKANU

Balkansko poluostrvo je od velike važnosti za Kinu i ostvarivanje njenih strateških ciljeva, a snažnije prisustvo na tom prostoru omogućilo bi joj dalje djelovanje prema Evropskoj uniji. Takođe, za Kinu Balkan predstavlja važno uporište u Evropi u sučeljavanju sa Sjedinjenim Američkim Državama. Kina drži poseban fokus na zemlje Zapadnog Balkana, gdje usljed manjka demokratskog kapaciteta i slabije ekonomske razvijenosti lakše ostvaruje svoje geopolitičke ciljeve.

Kina i zemlje Zapadnog Balkana

BOSNA I HERCEGOVINA

Uz Srbiju, Bosna i Hercegovina je država u kojoj je Kina napravila najznačajniji ekonomski, ali i politički upliv na Zapadnom Balkanu. U BiH je identifikovano 29 kineskih projekata čija vrijednost prelazi pet milijardi eura. Veliki broj kineskih investicija je u entitetu Republici Srpskoj i to u sektorima energetike i saobraćaja. Politička i ekonomska povezanost tog entiteta i Kine je logična, obzirom na to da se političke prilike u Srbiji direktno prelivaju na Republiku Srpsku. Kao i u Srbiji, netransparentnost i potencijalne koruptivne radnje su nešto što u velikoj mjeri prati kineske projekte u Bosni i Hercegovini.

CRNA GORA

Najzapaženiji projekat je prva dionica auto-puta Bar-Boljare, koji predstavlja ključni iskorak u približavanju Crne Gore Trans-evropskoj transportnoj mreži. Kreditni aranžman je izazvao brojne kontroverze zbog netransparentnosti ugovora, kao i procesa izgradnje, koje su nevladine organizacije povezivale sa bivšim državnim funkcionerima. Osim auto-puta, postoji i niz drugih energetskih i infrastrukturnih (ne)transparentnih crnogorsko-kineskih projekata.

SRBIJA

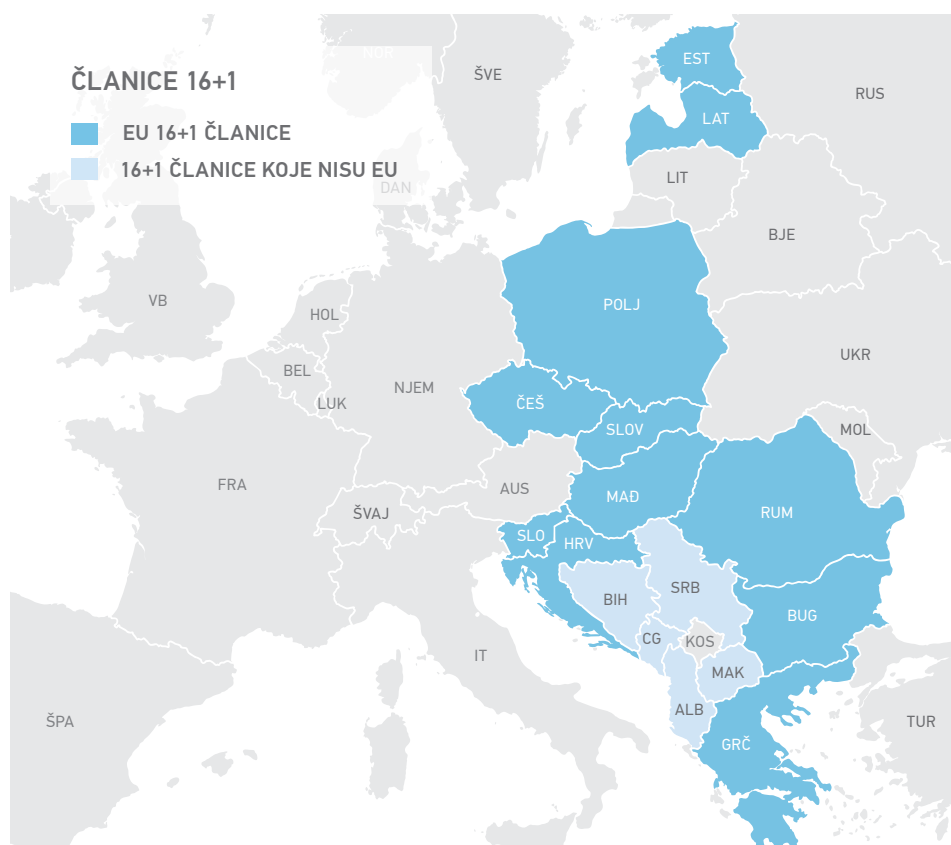
Značajna razlika u odnosu na druge zemlje jeste jasna podrška Kini od strane političkih lidera u Srbiji. Politička privrženost Beograda Kini omogućila je da ekonomski uticaj, kao glavni alat kineskog djelovanja, procvjeta u toj zemlji. U Srbiji je u posljednjoj deceniji identifikovan najmanje 61 projekat u različitim fazama završetka od strane ili u saradnji sa kineskim akterima, čija je vrijednost najmanje 18,7 milijardi eura. Predsjednik Srbije je najavio i da će Srbija do kraja 2022. godine potpisati ugovor o slobodnoj trgovini sa Kinom.

SJEVERNA MAKEDONIJA

Sjeverna Makedonija je još jedna od zemalja gdje je Kina snažno krenula sa investiranjem početkom druge decenije 21. vijeka. Ukupna vrijednost 15 projekata u ovoj zemlji iznosi 654.434.689 eura.

ALBANIJA

Albanija je jedna od rijetkih zemalja Ju-goistočne Evrope koja je u posljednjih pet godina bilježila pad kineskih investicija. Vrhunac priliva kineskih investicija je bio u septembru 2016. godine, kada je kineska kompanija Geo-Jade Petroleum platila 384,6 miliona eura za koncesiju za vadenje nafte na polju Patos-Marinza, najvećem naftnom polju u zemlji.

Zemlje članice Inicijative 16+1

Saradnju sa balkanskim zemljama Kina ostvaruje kroz multilateralnu Platformu 16+1 koja je formirana 2012. godine u Budimpešti i predstavlja dio Inicijative *Pojas i put*. Ova platforma predstavlja saradnju Kine sa zemljama Centralne i Jugoistočne Evrope od kojih je najveći broj upravo na Balkanu. Zemlje koje čine trenutnu 16+1 platformu su Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Češka, Estonija, Grčka, Mađarska, Letonija, Sjeverna Makedonija, Crna Gora, Poljska, Rumunija, Srbija, Slovačka i Slovenija. Prioritetne oblasti koje je Kina identifikovala u okviru 16+1 su infrastruktura i napredna tehnologija. Ono što je interesantno jeste da 16+1 odaje utisak multilateralizma, međutim Kina ovu platformu uglavnom koristi za sklapanje bilateralnih sporazuma.

Iako Peking tvrdi da je to čisto ekonomski projekat, njegova geopolitička dimenzija je nesporna. Kina je tim putem uspostavila čvršće političke i ekonomske veze, ojačala svoju meku moć širom svijeta i trasi-rala sebi put ka poziciji globalnog igrača. Cilj pomorskog puta svile je da

preko mora poveže Kinu sa jugoistočnom Azijom, Indonezijom, Indijom, Arapskim poluostrvom, Somalijom, Egiptom i Evropom. U tom smislu je, kako se navodi u izvještajima međunarodnih organizacija, Kinezima interesantna i Luka Bar, koju bi usljed finansijskih poteškoća Crne Gore mogla preći u vlasništvo Pekinga.²⁸

Vrijednost kineskih projekata u zemljama koje pripadaju 16+1 prelazi 27 milijardi eura. Ono što je posebno značajno jeste da se preko 50% vrijednosti kineskih projekata nalazi u pet zemalja Zapadnog Balkana koje nijesu članice EU. Skoro četiri petine kineskih projekata izgradnje

infrastrukture je u Albaniji, Bosni i Hercegovini, Crnoj Gori, Makedoniji i Srbiji. Izvještaj Centralnog i istočno-evropskog centra za azijske studije (*Central and Eastern European Center for Asian Studies*) naglašava da se 75-85% projekata finansira iz kineskih kredita, a ukupna vrijednost izgradnje predstavlja značajne iznose u poređenju sa BDP-om ekonomija zemalja Zapadnog Balkana. Nivo kredita koje

Osim ekonomskog uticaja, Kina sve više koristi kulturu, obrazovne institucije i medije za promociju i širenje meke moći

nudi Kina može dostići 18% BDP-a u Crnoj Gori, 12% u Srbiji, 10% u Bosni i Hercegovini i 7% u Sjevernoj Makedoniji. Takođe, pomenuti izvještaj ukazuje na to da zemlje sa nivoom ulaganja iznad prosjeka obično imaju viši nivo korupcije.²⁹

Inicijativa 17+1 je mehanizam koji Kina koristi da proširi svoj uticaj koristeći meku moć. U dokumentu Evropske unije iz 2016. godine, pod nazivom *Elementi nove strategije EU za Kinu*, se navodi da bilo koji bilateralni sporazum, kao i sporazumi unutar 17+1 (u momentu nastanka dokumenta, Litvanija je i dalje bila član Inicijative) budu dogovarani u koordinaciji sa EU koja zahtijeva veći stepen uključenosti, kao i usklađenost sporazuma sa pravnim tekovinama, pravilima i politikama Unije, kako bi ukupni ishod bio koristan za EU u cjelini.³⁰

Osim ekonomskog uticaja, Kina sve više koristi kulturu, obrazovne institucije i medije za promociju i širenje meke moći. Propagiranje kineske kulture ima važnu ulogu u kineskoj diplomatiji. Posebnu ulogu u tome imaju Instituti Konfučije čije su operacije bile predmet ozbiljnih kritika u mnogim zemljama. Organizacija *Human Rights Watch* je u izvještaju³¹ za Kinu iz 2019. istakla da su *Konfučije instituti produžeci kineske vlade koji cenzurišu određene teme i perspektive u materijalima za*

kurs o političkim osnovama i koriste prakse zapošljavanja koje uzimaju u obzir političku lojalnost.

Pored kulture i obrazovanja, Kina uspješno koristi i medije za širenje meke moći na Balkanu. Kina i kineske kompanije nemaju vlasništvo nad medijima na Balkanu, međutim u pojedinim balkanskim državama kineski mediji imaju potpisane sporazume o saradnji sa medijskim agencijama. Osim medija, Kina vješto koristi i društvene mreže. Dezinformacione kampanje koje su plasirane na društvenim mrežama posebno su bile vidljive tokom pandemije korona virusa.³²

Velika mreža provladinih bot profila iz Srbije na Tviteru pisala je i veličala kinesku pomoć, ali i prijateljstvo između dvije zemlje i povećavala vidljivost objava ritvitovanjem.³³

Takođe, kompanija Huawei koja pokušava da se pozicionira kao ključna kompanija za razvoj telekomunikacija i digitalizaciju prepoznata je kao značajna poluga kineskih vlasti u širenju meke moći.

KINA I ZEMLJE JUGOISTOČNE EVROPE

Ekonomska kriza i sporo djelovanje Evropske unije, u potpunosti je otvorilo vrata Kini koja se predstavlja kao spasilac koji će podstaći dalji razvoj regiona. Uz to, Kina vrlo vješto pokušava da se poveže sa balkanskim državama kroz saradnju u oblastima kulture i tehnologije.

Najočigledniji primjer toga je Grčka, sa kojom je Kina imala najčvršće veze u Evropi. Iskoristivši ekonomsku krizu koja je pogodila Grčku, Kina se pojavila kao spasilac i počela da ulaže u ovu zemlju. U Grčkoj je mapirano 11 kineskih projekata koji se trenutno sprovode – od direktnih stranih investicija do trgovine, kulturne diplomatije i raznih donacija za pomoć u pandemiji korona virusa. Što se tiče stranih direktnih investicija, najpoznatija je kineska kontrola od 64% Luke Pirej preko kompanije COSCO Shipping, koja je prvobitno platila 280,5 miliona eura za 51% udjela 2016. godine. Iste godine, Kineska državna mreža kupila je manjinski udio od 24% u grčkom operateru električne mreže ADMIE, za 320 miliona eura. Postoji i najmanje šest projekata iz oblasti kulturne diplomatije, uključujući Konfučije institute u prijestonici Atini, Volosu i Solunu, kao i Centar za kineske studije u Pireju.³⁴

Geostrateški položaj Slovenije kao i Luka Kopar (najveći kontejnerski terminal na Jadranu i drugi po veličini auto terminal na Mediteranu) su razlog zašto Kina pokušava da se profilise kao ključni partner ove zemlje. Logistički, ova luka nudi najbolji pristup evropskim tržištima, posebno Centralnoj Evropi. Luka je od presudnog značaja za austrijsko, mađarsko i slovačko tržište. Luka Kopar se 2018. godine i zvanično pridružila kineskoj Inicijativi *Pojas i put*.³⁵ Kada su u pitanju direktne strane investicije, slovenačka kompanija *Outfit 7* je prodana za milijardu američkih dolara kompaniji *United Luck Consortium*, a kineska kompanija Hisens je postala vlasnik 95% akcija Gorenja.³⁶

Kineski *modus operandi* jasno je profilisan kroz saradnju u sklopu infrastrukturnih projekata. Kineske kompanije uvijek nude jeftinije usluge u odnosu na svoje američke ili evropske konkurente i na taj način

ostvaruju saradnju sa zemljama Jugoistočne Evrope. Najjasniji primjer takvog djelovanja je Hrvatska. Glavni kineski projekat u zemlji jeste izgradnja mosta Pelješac. Projekat je dugo bio u planu svih hrvatskih vlada, ali zbog nedostatka finansija nikada nije započet, sve dok 2017. godine Evropska komisija nije izdvojila 357 miliona eura (85% ukupne vrijednosti) za izgradnju mosta. Kineska firma *China Road and Bridge Corporation (CRBC)* (ista firma gradi auto-put u Crnoj Gori) pobijedila je na tenderu za izgradnju mosta zahvaljujući obećanju da će ga izgraditi šest mjeseci prije konkurenata i to za pola milijarde hrvatskih kuna manje od konkurencije (koja je dolazila iz zemalja EU). Kina u Hrvatskoj ima i snažnu političku podršku. Premijer Hrvatske Andrej Plenković je, otvarajući forum *Hrvatska-Kina*, 2018. godine, pozvao kineske kompanije na ulaganja u tu zemlju, posebno u željezničku infrastrukturu i luke. On je na forumu posebno isticao geografski položaj Hrvatske koji omogućava lakši ulazak na čitavo tržište Evrope.

Sa druge strane, Rumunija je primjer gdje dugoročna ekonomska saradnja kroz kineska ulaganja nije dala značajnije rezultate. Posljednjih godina, rumunska vlada je počela da revidira svoje politike u skladu sa smjernicama EU za poboljšanje mehanizma *skrininga* stranih ulaganja. To je posebno problematično pitanje za Kinu s obzirom na zabrinutost i Evrope i Sjedinjenih Američkih Država zbog učešća kineskih kompanija u razvoju i izgradnji 5G infrastrukture u Evropi.

Po već ustaljenoj matrici, Kina svoj ekonomski uticaj dopunjava međudržavnom saradnjom u oblastima tehnologije, medija, kulture i obrazovanja. *Huawei* je bio predviđen za jedan od ključnih stubova za širenje kineskog uticaja u Evropi. Međutim, reakcija SAD i EU na snažno širenje kineskog uticaja limitirala je domete kineskog tehnološkog giganta.

Slovenija i Grčka su države koje su potpisale deklaraciju o bezbjednosti 5G mreže, kojom se razmatra proglašavanje *Huawei* dobavljačem *visokog rizika*, potencijalno blokirajući kineskom telekomunikacionom gigantu pristup tržištu. U martu 2021. godine *Cosmote*, najveći grčki provajder mobilnih usluga, odabrao je švedsku telekomunikacionu kompaniju *Ericsson* za svog ekskluzivnog dobavljača 5G opreme. Hrvatska je, međutim, 2020. godine odbila da potpiše Američku deklaraciju o sigurnosti korišćenja 5G mreže koja je usmjerena protiv *Huawei*.

Ipak, najsnažniji uticaj Kine vidljiv je u Srbiji. Prisustvo Kine u najvećoj po veličini i broju stanovnika državi bivše SFR Jugoslavije, vidljivo je ne samo kroz njene investicije, kredite, kulturu i obrazovanje, već i kroz stratešku saradnju u bezbjednosnom sektoru.

Bilbord Hvala, brate Si u Beogradu | Izvor: Taipei Times

Kina je predstavljena kao najvažniji strateški partner Srbije, iako nije imala pretjeranu kampanju da izgradi takav imidž u srpskom društvu jer joj nije ni bila potrebna. Za taj projekat imala je srpske zvaničnike i srpske medije. Iako je država kandidat za članstvo u Evropskoj uniji, retorika srpskih zvaničnika, a posebno *alfe i omega* srpske politike, predsjednika Aleksandra Vučića, bila je izuzetno naklonjena Kini i Rusiji u odnosu na Zapad. U periodu od 2010. do 2020. godine svega 1% stranih direktnih investicija je dolazilo iz Kine, dok je 70% dolazilo iz zemalja Evropske unije. Međutim, koliko je uspješna bila kampanja promocije Kine pokazuje podatak iz 2020. godine prema kojem 71% građana Srbije smatra da su Kina i Rusija najvažniji ekonomski partneri Srbije.³⁷

Kineski uticaj na Srbiju širi se na identičan način kao u svim zemljama regiona. Značajna razlika u odnosu na druge zemlje jeste jasna podrška Kini od strane političkih lidera u Srbiji. Politička privrženost Beograda Kini omogućila je da ekonomski uticaj, kao glavni alat kineskog djelovanja, procvjeta u toj zemlji. U Srbiji je u posljednjoj deceniji identifikovan najmanje 61 projekat³⁸ u različitim fazama završetka od strane ili u saradnji sa kineskim akterima, čija je vrijednost najmanje 18,7 milijardi eura. Kineske kompanije su, od 2012. do 2021. godine, uložile ili izdvojile više od dvije milijarde eura u samo 16 projekata u Srbiji, a kineska Eksim banka odobrila je kredite za projekte vrijedne najmanje 5,7 milijardi eura. Predsjednik Srbije je najavio i da će Srbija do kraja 2022. godine potpisati ugovor o slobodnoj trgovini sa Kinom.

Aleksandar Vučić i Xi Jinping | Izvor: Tanjug

Nedostatak transparentnosti je nešto što karakteriše gotovo sve kineske projekte u Srbiji. Uz to, istraga BIRN u januaru 2021. godine je otkrila dokaze o eksploataciji kineskih radnika u bivšem Rudarsko-topioničarskom basenu Bor, jedinom srpskom proizvođaču bakra i plemenitih metala, kojeg je u decembru 2018. godine preuzeo kineski *Zijin Mining*. Isti slučaj je i sa vijetnamskim radnicima dovedenim da grade fabriku guma za kineski *Shandong Linglong* u Zrenjaninu. Osim toga, nekoliko kineskih projekata u teškoj industriji takođe mogu imati nesagledive posljedice po životnu sredinu.

Postavljanje kamena temeljca za Linglong fabriku u Zrenjaninu | Izvor: Tanjug

Koliko je snažan kineski uticaj pokazuje spremnost srpskih vlasti da mijenjaju zakonodavstvo u korist kineskih kompanija. Srbija je iz tih razloga mijenjala Zakon o posebnim postupcima i Zakon o radu. Svi kineski projekti utemeljeni su međudržavnim ugovorima, čime je Srbija pristala da za radnike koje dovodi kineska strana, na tlu Srbije važe kineski zakoni.³⁹

Obrazovanje, kultura i tehnologija su takođe segmenti kroz koje Kina širi svoj uticaj u Srbiji. Srbija produbljuje odnose sa kompanijom *Huawei*, uprkos tome što je potpisala sporazum u Vašingtonu, u septembru 2020. godine, prema kojem se obavezala da će kineskog tehnološkog giganta držati van svoje 5G mreže. Nedjelju dana nakon potpisivanja tog ugovora, *Huawei* je otvorio Centar za inovacije i razvoj u Beogradu.

Intenzivirana medijska saradnja na institucionalnom nivou između Srbije i Kine započela je 2016. kada je potpisan sporazum o saradnji između Kineskog državnog savjeta i Kancelarije za informisanje i Ministarstva kulture Srbije.

U Srbiji postoje dva Konfučije instituta – u Beogradu i u Novom Sadu, a nedavno je otvoren Kineski kulturni centar u Beogradu. Osim toga, univerziteti u Beogradu, Nišu i Novom Sadu imaju intenzivnu saradnju sa kineskim kulturnim i obrazovnim institucijama.

Uz Srbiju, Bosna i Hercegovina je država u kojoj je Kina napravila najznačajniji ekonomski, ali i politički upliv na Zapadnom Balkanu. U Bosni i Hercegovini identifikovano je 29 kineskih projekata⁴⁰ čija vrijednost prelazi pet milijardi eura. Veliki broj kineskih investicija je u entitetu Republici Srpskoj i to u sektorima energetike i saobraćaja. Politička i ekonomska povezanost tog entiteta i Kine je logična, obzirom na to da se političke prilike u Srbiji direktno prelivaju na Republiku Srpsku. Kao i u Srbiji, netransparentnost i potencijalne koruptivne radnje su nešto što u velikoj mjeri prati kineske projekte u Bosni i Hercegovini.

U tom kontekstu treba istaći da je saradnja Republike Srpske i Kine intenzivirana tokom 2019. godine, a nastavljena je i tokom naredne tri godine, pri čemu se posebno ističe saradnja u oblasti energetike. Od 2019. godine, entitet Republika Srpska je potpisao ugovore sa Kinom oko izgradnje nekoliko hidro i termo elektrana. Osim elektrana i fabrika, Kinezi su učestvovali u brojnim infrastrukturnim projektima u Republici Srpskoj.

Albanija je jedna od rijetkih zemalja Jugoistočne Evrope koja je u posljednjih pet godina bilježila pad kineskih investicija. Vrhunac priliva kineskih investicija je bio u septembru 2016. godine, kada je kineska

kompanija *Geo-Jade Petroleum* platila 384,6 miliona eura za koncesiju za vađenje nafte na polju Patos-Marinza, najvećem naftnom polju u zemlji. Samo mjesec dana kasnije, *China Everbright Group*, državna finansijska kompanija, kupila je 100% dionica *Tirana International*, u to vrijeme jedinog aerodroma u zemlji, za 82,25 miliona eura. Međutim, umjesto porasta kineskih investicija, ekonomski uticaj te zemlje je oslabio u Albaniji. Informacije ukazuju da su se kineski investitori počeli osjećati nepoželjno. U decembru 2020. godine, sa još sedam godina koncesionog ugovora, kineska kompanija je bez objašnjenja prodala *Tirana International*, predavši upravljanje albanskoj *Kastrati* grupi za 71 milion eura.

Krajem 2019. godine, državna Radio-televizija je potpisala opsežan sporazum o saradnji sa kineskom državnom Radio-televizijom, koji predviđa razmjenu sadržaja (uključujući filmove, dokumentarne filmove i crtane filmove), kao i obuku osoblja. Značajnu količinu sadržaja kineska strana obezbjeđuje besplatno. *Xinhua* ima svoj dopisni biro u zemlji, ali nijesu posebno aktivni i imaju eksplicitnu pristrasnost prema izvještavanju o državnim i službenim aktivnostima.

Sjeverna Makedonija je još jedna od zemalja gdje je Kina snažno krenula sa investiranjem početkom druge decenije 21. vijeka. Ukupna vrijednost 15 projekata u ovoj zemlji iznosi 654.434,689 eura.⁴¹

Sjeverna Makedonija i Eksim banka potpisale su 26. novembra 2013. godine ugovor o kreditu za projekat novog auto-puta Miladinovci-Štip u vrijednosti od 206 miliona eura. Takođe, kineska Eksim banka finansira kredit Sjevernoj Makedoniji za izgradnju auto-puta Kičevo-Ohrid. *Sinohydro Corporation Limited* je glavni izvođač radova sa lokalnim građevinskim kompanijama Granit i Beton. Ovaj projekat još uvijek nije završen, njegova izgradnja značajno kasni.

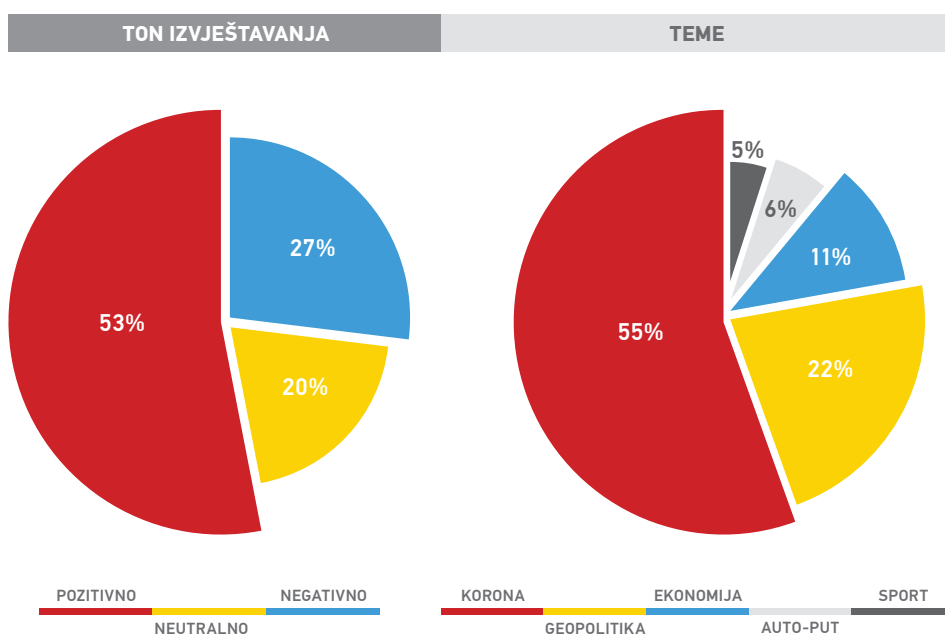
Ostali kineski projekti u Sjevernoj Makedoniji uglavnom su donacije u oblasti zdravstva i obrazovanja. Institut Konfučije je otvoren u septembru 2013. godine u Nacionalnoj i univerzitetskoj biblioteci Sveti Kliment Ohridski, u okviru Univerziteta u Skoplju.

Sjeverna Makedonija je još jedna od zemalja gdje je Kina snažno krenula sa investiranjem početkom druge decenije 21. vijeka

I KINA I CRNA GORA

Prisustvo Kine u Crnoj Gori je relativno novo i podstaknuto je alijenacijom EU i SAD iz regiona Zapadnog Balkana, usljed niza internih problema i globalne finansijske krize 2008. godine. Država sa izlazom na more i kandidat za članstvo u EU, ali sa slabim i politizovanim institucijama predstavljala je priliku za Kinu da se poziciniira u još jednoj strateški važnoj zemlji sa lukom i pristupom tržištu EU. Još od priznanja Crne Gore od strane Narodne Republike Kine 2006. godine, brojni zvaničnici Crne Gore su posjećivali Kinu ili bili domaćini kineskim zvaničnicima i studijskim posjetama, sa višestrukim bilateralnim sporazumima koji su potpisani između dvije zemlje što je rezultiralo brojnim projektima u Crnoj Gori finansiranim iz kineskih kredita.

S obzirom na uključenost Pekinga u velike energetske i infrastrukturne projekte, lokalno stanovništvo sve više doživljava Kinu kao svjetsku silu čije je javno prisustvo manje agresivno u odnosu na prisustvo Rusije, što se može tumačiti i kao rezultat pristupa medija u izvještavanju o Kini. Prema monitoringu crnogorskih medija koji je sproveo Digitalni forenzički centar, tokom 2019, 2020. i 2021. godine, crnogorski mediji objavili su 8.470 relevantnih članaka za analizu (ekonomija, bezbjednost,

politika i društvo) o Kini, od čega je preko 50% bilo neutralno. Najviše se pisalo o korona virusu, geopolitici, ekonomiji, auto-putu i sportu.

Uprkos činjenici da se odnosi Kine sa Crnom Gorom ili nekom drugom zemljom Zapadnog Balkana ne oslanjaju na bilo kakve istorijske, kulturne ili identitetske veze, 43% Crnogoraca posmatra Kinu u pozitivnom svjetlu, a ne kao prijetnju svojoj državi.⁴² To možemo uporediti sa 34% odnosno 40% Crnogoraca koji imaju negativan odnos prema SAD odnosno NATO. Može postojati nekoliko razloga za ovaj trend: 1) pripadnici dijela stanovništva koji se nacionalno izjašnjavaju kao Srbi vjerovatno će biti nepovjerljivi prema Zapadu i naročito prema SAD, s obzirom na njihovu ulogu u ratovima na Kosovu i u Bosni i Hercegovini; 2) ambivalentan stav Evropske Unije prema Balkanu, uz balkansko stanovništvo i njegove vođe umorne od dugog i komplikovanog procesa pristupanja EU; 3) ruski i proruski dezinformacioni narativi koji predstavljaju Rusiju i Kinu kao moćne sile u tehnološkom i ekonomskom smislu, koje se takođe protive nezavisnosti Kosova u Savjetu bezbjednosti, uz istovremeno stvaranje imidža EU kao navodno korumpirane i birokratijom opterećene organizacije; 4) kompleksniji pristup Kine regionu koji podrazumijeva ostvarivanje uticaja na sve segmente društvenog i institucionalnog života, uz *donacije* i saradnju sa lokalnom akademskom zajednicom i medijima.

Ekspanzivni pristup Kine u regionu, pa i u Crnoj Gori, usredsređuje se na razvoj relacija na različitim nivoima, koji uključuje sve – od infrastrukture i energije do kulture i političkih partija, i ima za cilj promovisanje kineskih narativa i interesa. Peking je iskoristio geopolitički vakuum u regionu Zapadnog Balkana koji je nastao zbog preusmjerenja prioriteta zapadnih partnera zaokupljenih vlastitim problemima, pravilno procjenjujući mogućnosti za ulaganje u strateški važne sektore čiji je razvoj neophodan korak ka smanjivanju jaza između regiona i razvijenih članica EU.

**Ekspanzivni pristup
Kine u regionu, pa i u
Crnoj Gori, usredsređuje
se na razvoj relacija
na različitim nivoima
– koji uključuje sve, od
infrastrukture i energije
do kulture i političkih
partija – i ima za cilj
promovisanje kineskih
narativa i interesa**

Svi strani investitori u Crnoj Gori uživaju nacionalni tretman, a jedino ograničenje se odnosi na zahtjev za posjedovanje posebne dozvole za proizvodnju i promet naoružanja ili vojne opreme. Takođe, stranim licima se ne ograničava pravo na privatno vlasništvo ili osnivanje preduzeća u Crnoj Gori. Pored toga, Crna Gora trenutno nema mehanizam za provjeru dolaznih stranih investicija⁴³. U Crnoj Gori podaci o krajnjim stvarnim vlasnicima kapitala ne moraju biti zavedeni u registar kompanija, čime se ostavlja prostor za dotok kapitala koji potiče od skrivenih vlasnika i nelegalnih aktivnosti.

U Crnoj Gori podaci o krajnjim stvarnim vlasnicima kapitala ne moraju biti zavedeni u registar kompanija, čime se ostavlja prostor za dotok kapitala koji potiče od skrivenih vlasnika i nelegalnih aktivnosti

U Crnoj Gori podaci o krajnjim stvarnim vlasnicima kapitala ne moraju biti zavedeni u registar kompanija, čime se ostavlja prostor za dotok kapitala koji potiče od skrivenih vlasnika i nelegalnih aktivnosti. Potpisivanjem međunarodnih ugovora stvara se mogućnost za zaobilaženje nacionalnih propisa o javnim nabavkama i načela njihove transparentnosti. Upravo je to bio slučaj sa projektom auto-puta Bar-Boljare. Ovaj primjer je pokazao da se ulaganja u projekte od strateškog značaja za crnogorsku ekonomiju mogu sprovesti bez prijeko potrebne javne kontrole.⁴⁴

Pored toga, Crna Gora je uvela projekat ekonomskog državljan-

stva, kritikovan od strane lokalnih organizacija i EU⁴⁵, koji investitorima omogućava da dobiju crnogorsko državljanstvo pod uslovom finansijskih ulaganja u zemlju. Takve šeme ugrožavaju finansijski integritet investitora i zemalja kandidata, upozorile su lokalne nevladine organizacije, a često se koriste za pokrivanje aktivnosti pranja novca ili izbjegavanja poreza. U periodu od 7. decembra 2020. godine do 15. februara 2022. godine, najviše ekonomskih državljanstava Vlada je dala građanima Rusije – čak 198 i Kine – 19.⁴⁶

Čini se da kinesko prisustvo u Crnoj Gori, za razliku od ruskog, nije motivisano političkim aspiracijama, bar ne u smislu direktnog miješanja u unutrašnje stvari ili spoljnopoličku orijentaciju zemlje. U tom kontekstu, kineski zvaničnici, kao i ambasador NR Kine u Podgorici, u svom sporadičnom pojavljivanju u medijima, insistirali su na javnom narativu da će se Kina suzdržati od uplitanja u politička pitanja, uz imidž ekonomskog partnera koji nudi dobitnu strategiju za sve uključene strane.

Tradicionalno, dok je EU težila pravnoj i institucionalnoj harmonizaciji Crne Gore u vezi sa procesom pristupanja, Kina se fokusirala na

praktičnu saradnju sa ministarstvima, državnim agencijama i kompanijama uključenim u infrastrukturu, energetiku i finansije. Takav kineski angažman uključuje razmjenu državnih posjeta (posebno su bile frekventne u periodu 2012-2020. godine), potpisivanje memoranduma o razumijevanju, studijska putovanja i inicijative kineskih kompanija u regionu.⁴⁷

Najzapaženiji projekat u tom smislu je prva dionica auto-puta Bar-Boljare, s ciljem povezivanja juga i sjevera Crne Gore, kao i njenim priključivanjem na koridor Orijent-Istočni Mediteran (ORIENT/EAST-MED) na Zapadnom Balkanu, čineći je dijelom transevropske transportne mreže. Crna Gora je, 2014. godine, uzela kredit od 809 miliona eura od Ek-sim banke Kine za izgradnju te dionice, a glavni izvođač radova je *China Road and Bridge Corporation* (CRBC), velika kineska kompanija u državnom vlasništvu.

Ovaj kreditni aranžman je izazvao mnogo kontroverzi zbog netransparentnosti ugovora o kreditu kao i procesa izgradnje, što su nevladine organizacije koje se bave pitanjima korupcije povezivale sa bivšim državnim funkcionerima.⁴⁸ Osim auto-puta, postoji i niz drugih energetskih i infrastrukturnih (ne)transparentnih projekata. Kineske kompanije učestvuju u unaprijeđenju željezničke mreže u zemlji, a takođe su uključene i u energetski sektor. *Dongfang Electric Corporation* sprovodi ekološku rekonstrukciju Termoelektrane u Pljevljima, koju bi trebalo da završi do 2023. godine.

Osim u ekonomskoj, saradnja je posebno vidljiva u sferama obrazovanja i istraživanja, pri čemu se Univerzitet Donja Gorica (UDG) isprofilisao

Most Moračica, na prvoj trasi autoputa u Crnoj Gori | Izvor: AFP

kao centar crnogorsko-kineske saradnje sa brojnim istraživačkim projektima, razmjenama i zajedničkim studijskim programima. Na UDG, Konfučije institut funkcioniše od 2019. godine, dok je pri državnom Univerzitetu Crne Gore operativan još od 2015. godine. Kroz Institut Konfučije organizuju se aktivnosti posvećene Kini, poput važnih tradicionalnih kineskih festivala i predavanja o kineskoj kulturi, ljetnjih kampova, raz-

Kroz Institut Konfučije organizuju se aktivnosti posvećene Kini, poput važnih tradicionalnih kineskih festivala i predavanja o kineskoj kulturi; ljetnji kampovi, razmjena crnogorskih i kineskih studenata i profesora...

mjena crnogorskih i kineskih studenata i profesora između dva univerziteta radi sticanja i obogaćivanja interkulturalnog iskustva.

UDG ima razvijenu saradnju sa kineskim univerzitetima i privrednim subjektima. UDG je potpisao sporazume sa deset univerziteta u Kini, a sa određenim (Xihua univerzitetu, Beijing Union University i Southwester University of Finance and Economics) sprovodi i razmjenu studenata i osoblja. Kompanije iz Kine koje značajno sarađuju sa Univerzitetom Donja Gorica su Sichuan

Road and Bridge Group Corp i Sichuan Tianfu Bank. Osim sticanja znanja u oblastima za koje se školuju, svi studenti i saradnici prilikom boravka u Kini uče jezik i izučavaju kinesku kulturu i tradiciju.⁴⁹

Crnogorska privredna komora organizovala je nekoliko posjeta poslovnih delegacija iz Kine i potpisala nekoliko memoranduma o saradnji sa kineskim poslovnim udruženjima i poslovnim centrima. Privredna komora je takođe potpisala Memorandum o saradnji sa Privrednom komorom Tjencina 2001. godine. Memorandum o saradnji sa Privrednom komorom Pekinga, kao i sa Kineskim savjetom za promociju međunarodne trgovine, potpisani su 2017. godine. Memorandum o razumijevanju između Arbitražnog suda pri Privrednoj komori Crne Gore i Međunarodnog arbitražnog centra u Šangaju potpisan je 2019. godine.⁵⁰

Sa druge strane, bezbjednosna i tehnološka saradnja Crne Gore i Kine nije zaživjela. Crna Gora je članica NATO što ozbiljno ograničava mogućnosti bezbjednosnih aranžmana sa Pekingom. *Huawei* je komercijalno prisutan u Crnoj Gori, ali za sada nije uključen u realizaciju 5G projekta u komercijalne svrhe.⁵¹

Prijem kineske donacije vakcina protiv COVID-19 u martu 2021

Izvor: Vlada CG

Kineska ambasada u Podgorici je dala nekoliko finansijskih donacija, uključujući i one osnovnim školama i zdravstvenom sektoru.⁵² Nakon pojave COVID-19 pandemije i kontroverzi koje su se pojavile u pogledu nastanka i širenja virusa, Kina se na Balkanu i u Crnoj Gori pojavila kao širokogrudni donator, s ciljem ostavljanja utiska pobjede nad korona virusom i dodatnog pozicioniranja kao globalne sile. Tokom 2020. i 2021. godine, Kina je više puta donirala medicinsku opremu i Sinofarm vakcine, kao pomoć crnogorskom zdravstvenom sistemu u borbi protiv COVID-19.

Rast uticaja Kine u Crnoj Gori se može sagledavati kroz redovno učešće na godišnjim forumima *16+1* i u Inicijativi *Pojas i put*. Crna Gora, od samog početka, 2012. godine, učestvuje na svakom samitu Inicijative *16+1* koji se koristi za potvrđivanje posvećenosti Inicijativi, izgradnju bliskijih odnosa između Podgorice i Pekinga i isticanje spremnosti da se ojača saradnja u ekonomiji, energetici, saobraćajnoj povezanosti i turizmu. Kroz jačanja saradnje, Crna Gora želi da poveća izvoz proizvoda visokog kvaliteta na tržište NR Kine, poveća razmjenu studenata, umjetnika, naučnih i kulturnih radnika, ali i uspostavi turističku saradnju. U Sofiji je, 2018. godine, potpisan Finansijski sporazum sa Kineskom razvojnom bankom o podršci Investiciono-razvojnom fondu Crne Gore za razvoj malih i srednjih preduzeća u Crnoj Gori. Osim o auto-putu, na godišnjim sastancima je bilo riječi i o realizaciji još nekoliko projekata

u Crnoj Gori, poput razvoja Luke Bar, izgradnje mosta Verige, industrijskog parka i zaobilaznice oko Budve.

■ Politički aspekt kineskog prisustva

Od početka kinesko-crnogorskih diplomatskih odnosa 2006. godine, dvije zemlje su potpisale ukupno 17 sporazuma o saradnji i memoranduma o razumijevanju. Oblasti formalizovane saradnje uključuju diplomatiju, kulturu, obrazovanje, infrastrukturu, zdravstvo i poljoprivredu. Dvije zemlje su 2017. godine potpisale Memorandum o saradnji na prvom forumu Inicijative *Pojas i put* u Pekingu. Crnogorski predsjednik je učestvovao na samitu *Pojas i put* održanom u februaru 2021. godine. Lokalna uprava u Podgorici učestvovala je 2021. godine i na samitu lokalnih lidera čiji je domaćin bila kineska provincija Laoning.⁵³ Kineski javni emiteri su 2008. godine potpisali Memorandum o saradnji sa crnogorskim javnim servisom, Radio-televizijom Crne Gore.

Iako je Kina globalna sila, njen politički uticaj u Crnoj Gori za sada je ograničen, prije svega zbog malog potencijala crnogorske ekonomije, orijentisanosti građana ka EU i članstva u NATO.

Ipak, okosnicu crnogorsko-kineskih odnosa predstavlja kontrolni projekat auto-puta, započet 2015. godine u periodu vladavine

Plan auto-puta

Demokratske partije socijalista. Naime, 42. crnogorska vlada bila je prinuđena da ponovo pregovara o uslovima otplate kineskog kredita i kroz pregovore sa zapadnim bankama dogovori novi aranžman i time smanji kamatu.⁵⁴ Kontroverze oko izgradnje dionice Smokovac-Mateševu auto-puta Bar-Boljare su, pored ekonomskog, dobile i politički karakter, jer su mnogi procesi ukazivali na propuste tadašnje vlasti, koji su rezultirali dodatnim troškovima i prolongiranjem završetka projekta.

Peking već duže gaji političke odnose sa Demokratskom partijom socijalista, o čemu govori i preko 75 međudržavnih zvaničnih posjeta i susreta u periodu od 2006. do 2020. godine. Kontakti su nastavljeni i nakon smjene vlasti 2020. godine u Crnoj Gori.⁵⁵ Dok su veze sa Kinom javno opisivane kao *dobre, tradicionalne i bratske*, a auto-put predstavljen kao *simbol prijateljstva*, slate su poruke da kritike evropskih zvaničnika o kineskom prisustvu u Evropi nijesu na mjestu, te da EU treba da preispita agendu, pravila i odnose sa Kinom.⁵⁶ Tokom brojnih susreta i posjeta često su isticane prednosti saradnje sa Pekingom u oblastima putne i transportne infrastrukture, zaštite životne sredine, digitalnih tehnologija i valorizacije vodnih i šumskih resursa.⁵⁷ Ipak, slika koja je prezentovana javnosti ostaje u oštroj suprotnosti sa realnim problemima koji se odnose na kineska ulaganja i prisustvo, pri čemu su uništavanje životne sredine i netransparentnost procesa primarna briga.

Kineski projekti u Crnoj Gori

Iako se Kina doživljava kao veliki investitor na Balkanu, najveći dio njenih *investicija* su zajmovi kineskih banaka, često uslovljeni višim kamatnim stopama od kredita koje nude zapadne finansijske institucije. Kineske procedure za izdavanje kredita ne zahtijevaju toliko nadzora i kontrole kao poslovi o zajmu koje pružaju zapadne institucije. Ovo omogućava da projektna sredstva cirkulišu bez kontrole, a Kina često uslovljava ove zajmove kineskom radnom snagom koja je angažovana na projektu.

CRNOGORSKA I BARSKA PLOVIDBA

Prvi veći poslovni aranžman između Kine i Crne Gore bila je direktno ugovorena nabavka brodova za dvije državne kompanije, Crnogorsku i Barsku plovību. Tokom 2010. i 2013. godine, Vlada Crne Gore je kineskim pomorskim kompanijama izdala državne garancije u vrijednosti od 93,7 miliona dolara za nabavku četiri broda, što je činilo otprilike 2%

Brod Kotor državne kompanije Crnogorska plovidba

BDP-a. Kreditni aranžmani realizovani su u saradnji sa kineskom kompanijom *Poly Technologies* koja je sagradila brodove za potrebe kompanija Crnogorska plovidba (Kotor i Dvadesetprvi maj) i Barska plovidba (Bar i Budva), dok je kredit obezbijedila kineska državna Eksim banka. Ugovorom je definisano da će u slučaju spora o isplati garancija arbitraža biti organizovana u Pekingu. Prema nalazima Mreže za afirmaciju nevladinog sektora (MANS), crnogorska vlada nije sprovela adekvatnu ekonomsku analizu isplativosti ovog projekta.⁵⁸ Kritike koje su upozoravale da će značajan dio kredita na kraju morati da plate građani Crne Gore, bile su utemeljene, jer je nakon grejs perioda od pet godina, najčešće Vlada iz budžeta plaćala obaveze prema Eksim banci. Ipak, kako je najavljeno, Barska i Crnogorska plovidba će, 2022. godine, moći same iz svojih prihoda da plate po dvije rate za kupovinu brodova. Iz Barske plovidbe najavljeno je i vraćanje nekoliko rata koje su dužni državi.⁵⁹

HIDROELEKTRANE

Kineske kompanije pokazuju sve veće interesovanje za realizaciju projekata korišćenja obnovljivih izvora energije u Crnoj Gori. Aktivnosti u tom dijelu su započete 2016. godine, kada su kineske državne kompanije *China Power* and the *State Development & Investment Corporation (SDIC)* iskazale zainteresovanost za izgradnju hidroelektrana na Morači. Konačne ponude za ovaj projekat su na kraju dostavile samo *Norinco International Ltd.* iz Kine i *Bereket Enerji* iz Turske. Javnost nije upoznata sa daljim dešavanjima po pitanju ovog projekta.

Podgorička kompanija *World vision corp (WVC)* namjerava da u Crnoj Gori izgradi prve elektrane na kinetički pogon. U novembru 2019. godine, iz te kompanije je najavljeno da će ući u realizaciju projekta sa strateškim partnerima, kineskom državnom kompanijom *China Rainbow International Investment (CRIIC)* i njemačko-švajcarskim holdingom *Save the Planet*, spremnom da u Crnoj Gori investira u elektrane snage veće od 100 megavata (MW).⁶⁰

REKONSTRUKCIJA TE PLJEVLJA

Crnogorska energetska kompanija Elektroprivreda Crne Gore (EPCG) dodijelila je, 2019. godine, projekat ekološke rekonstrukcije Termoelektrane Pljevlja konzorcijumu u kojem su kineski *DEC International*, *Bemaks* iz Podgorice i *BB Solar*. Projekat vrijedan 54,4 miliona eura uključuje ugradnju postrojenja za odsumporavanje i denitrifikaciju, unaprijeđenje rada elektrofilterskog postrojenja, izgradnju sistema za prečišćavanje otpadnih voda i rekonstrukciju unutrašnjeg sistema transporta pepela i šljake. Pored pomenutog konzorcijuma, na tender su se javili i njemačko-slovenački konzorcijum *Hamon-Rudis* i kineska grupacija *Shanghai Electric*, ali su njihove ponude bile značajno skuplje. Planirano je da se realizacija projekta odvija u periodu od 2019. do 2021. godine. Važno je napomenuti da je jedna od kompanija u konzorcijumu koji je izabran kao najbolji ponuđač na tenderu, *Dongfang Electric Cooperative*, bila među

Termoelektrana Pljevlja

šest velikih državnih preduzeća koja su bila na meti javnih kritika glavne kineske agencije za borbu protiv korupcije nakon što su inspekcije otkrile kršenje antikorupcijskih propisa.⁶¹

Konzorcijum je 2021. zatražio dodatnih 15 miliona eura za ekološku rekonstrukciju TE, iako im je 2020. godine uplaćeno 11 miliona, a da radovi nijesu ni počeli. Konačno, kamen temeljac za ekološku rekonstrukciju TE Pljevlja je konačno postavljen krajem aprila 2022. godine.⁶²

VJETROELEKTRANA MOŽURA

Vjetroelektrana Možura u okolini Ulcinja, investicija malteške državne kompanije, vrijedna oko 90 miliona eura, svečano je puštena u rad 18. novembra 2019. godine.⁶³

Možura će godišnje proizvoditi oko 120 GWH energije, supstituišući uvoz energije u vrijednosti oko šest miliona eura. Proizvodni objekat snage 46 MW sastoji se od 23 vjetrenjače, snage od po 2 MW.

Investiciju realizuju malteška državna kompanija *Enemalta* (koja je 66% u vlasništvu države Malte, a 33% u vlasništvu kineske kompanije *SEIP*, podružnice kompanije *China Power Investments*) i kompanija Možura Wind Park u vlasništvu konzorcijuma Fersa-Čelebić, a glavni izvođač radova bila je kineska kompanija *Shangai Electric Power Engineering*, dok je *Bemaks* angažovan kao podizvođač na ovom projektu. Za projekat se veže nekoliko afera.⁶⁴

Iz Vlade su 2019. istakli da je ugovorom o dugoročnom zakupu zemljišta, utvrđeno da će vjetroelektrana, po isteku perioda zakupa, potpuno revitalizovana preći u trajno vlasništvo države Crne Gore 2035. godine.⁶⁵

Vjetroelektrana Možura

REKONSTRUKCIJA MOSTA NA TARI

U decembru 2020. godine potpisan je ugovor o kineskoj donaciji od 7 miliona eura Crnoj Gori za projekat rekonstrukcije mosta na Đurđevića Tari, koji je veoma poznat u Kini zbog popularnog jugoslovenskog filma *Most*.

Objavljeno je i da po završetku izrade glavnog projekta kineska strana treba da izabere izvođača radova što je definisano potpisanim ugovorom.

Ambasador Kine u Crnoj Gori, Liu Đin, je istakao da je most na Tari važan saobraćajni, istorijski i turistički objekat u Crnoj Gori.

Most na Tari

JADRANSKO-JONSKA MAGISTRALA

U novembru 2015. godine, Crna Gora i Albanija potpisale su memorandum o razumijevanju sa *China Pacific Construction Group*, CPCG, za izgradnju ekspresnog auto-puta između Crne Gore i Albanije, vrijednog 1,4 milijarde eura – kao dio Jadransko-jonskog auto-puta, koji obuhvata Bosnu i Hercegovinu, Hrvatsku, Crnu Goru, Albaniju i Grčku. Uprkos najavama da će izgradnja veze od 110 kilometara biti završena 2018. godine, projekat je stao.

Ministarstvo za kapitalne investicije saopštilo je, 28. juna 2021. godine, da je prosječna procijenjena cijena auto-puta po kilometru duž crnogorskog primorja oko 13.2 miliona eura. S obzirom na to da bi saobraćajnica trebala da bude dugačka oko 110 kilometara, ona bi prema tim preliminarnim podacima mogla koštati oko 1.45 milijardi eura. Iz Ministarstva kapitalnih investicija je saopšteno da projekat brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja prije svega treba da rastereti gradska

Jadransko-jonska magistrala

jezgra i preusmjeri saobraćajne tokove ka obilaznicama oko pojedinih primorskih gradova,⁶⁶ uz konstataciju da je, obzirom na strateški značaj i zrelost, projekat brze saobraćajnice duž crnogorskog primorja obuhvaćen indikativnim proširenjem Trans-evropske transportne mreže na prostoru Zapadnog Balkana i predstavlja dio šire inicijative koja je na nivou EU označena kao *Plavi auto-put*, odnosno *Blue Highway*.

Iako je i iz Vlade Crne Gore, u decembru 2021. godine, saopšteno da će dionicu kroz Crnu Goru graditi američka kompanije *Bechtel*⁶⁷, koja je ranije bila povezana sa kontroverznim projektima u regionu⁶⁸, na novoj listi razvojnih infrastrukturnih projekata usvojenoj na sjednici Vlade, 29. decembra 2021. godine, ne nalazi se taj projekat. Javnost nije upoznata sa daljim dešavanjima po ovom pitanju.⁶⁹

KOLAŠIN-KOS REKONSTRUKCIJA PRUGE

Program modernizacije pruge Kolašin-Kos na pruzi Beograd-Bar u Crnoj Gori finansira se iz kredita Evropske banke za obnovu i razvoj (EBRD). U 2015. godini, *China Civil Engineering Construction Corporation (CCECC)*

pobijedila je na tenderu za izgradnju. Projekat je završen u decembru 2017. godine.

Ukupna vrijednost ovog posla bila je oko šest miliona eura, dok je na projektu bilo zaposleno oko 70 radnika.

■ Auto-put

Crna Gora je jedina država na Balkanu koja do sada nije imala nijedan kilometar auto-puta. Ova činjenica, kao i oslanjanje Crne Gore u velikoj mjeri na turizam i trgovinu, učinila je putnu infrastrukturu važnim pitanjem, bez obzira na prilično nepristupačnu strukturu geografskog terena Crne Gore i nizak nivo bezbjednosti postojećih puteva. Međutim, ekonomska održivost auto-puta je sporna još od kada je Vlada 2008. godine donijela odluku o izgradnji auto-puta kroz javno-privatno partnerstvo. Od početka se smatralo da projekat auto-puta nema ekonomsko opravdanje. Dvije nezavisne studije koje su sprovele francuska kompanija *Louis Berger*, 2009. godine i američka kompanija *URS*, 2012. godine, zaključile su da auto-put neće imati dovoljan protok saobraćaja da bi opravdao projekat.⁷⁰ Iz Evrope su sugerisana i alternativna rješenja, poput modernizacije i proširenja postojećih puteva. Bilo je upozorenja da bi Crna Gora mogla biti zarobljena u statusu dužničkog ropstva ukoliko zemlja nastavi sa projektom.

Prvi pokušaj Crne Gore da pronađe partnera na projektu sproveden je kroz transparentan i otvoren tenderski proces, iako su pregovori sa hrvatskim *Konstruktorom* propali. Vlada je tada započela pregovore sa grčko-izraelskom firmom *Aktor/HCH*, koji su takođe bili neuspješni, jer kompanija nije mogla da dostavi neophodne finansijske garancije. Uprkos tvrdnjama da projekat nije finansijski održiv, tadašnja Vlada je započela projekat i u tom procesu odabrala kineske partnere. Pojedine nevladine organizacije su ukazivale da je realizacija projekta, pored ostalog, motivisana i zadovoljavanjem finansijskih interesa lokalnih kompanija bliskih tada vladajućoj Demokratskoj partiji socijalista.

Na sjednici od 4. jula 2013. godine, Vlada je ocijenila kao prvorangiranu i prihvatila ponudu kineskih kompanija *CCCC* i *CRBC* za projektovanje i izgradnju prioritetne dionice Smokovac-Uvač-Mateševo dužine 41km, kao dijela auto-puta Bar-Boljare dužine 170km. Ugovorena vrijednost za projektovanje i izgradnju je 809.6 miliona eura, s tim da je 85% sredstava obezbijedeno iz kredita Eksim banke, a 15% iz budžeta Crne Gore.

Završetak izgradnje prve dionice prvobitno je bio planiran za maj 2019. godine, ali je rok u kontinuitetu probijan. Prema sadašnjim saznanjima, prva dionica će biti otvorena za saobraćaj tokom 2022. godine. Aneksom ugovora nije označen krivac za kašnjenje, ali je CRBC saopštio medijima da su produženje roka uslovili neophodni radovi kao što su priključni putevi i petlje Smokovac, Veruša i Mateševo, koji nisu bili dio inicijalnog projekta, snabdijevanje vodom i trajno napajanje strujom auto-puta, što je rezultiralo dodatnim troškovima u iznosu od 134 miliona eura i krivičnim prijavama.⁷¹

Lokalne nevladine organizacije, uključujući MANS, upozorile su da cijeli projekat ostaje netransparentan, jer je projektna dokumentacija bila klasifikovana, a samo je nekoliko ljudi upoznato sa punim finansijskim detaljima projekta. Iste nevladine organizacije su upozorile da lokalne kompanije angažovane kao podizvođači, poput *Bemaksa*, profitiraju od projekta koji Crnu Goru navodno vodi pravo u dužničko ropstvo.⁷²

Mnogi dokumenti vezani za planiranje i izgradnju auto-puta zaštićeni su oznakom tajnosti, a javnost ni nakon više godina nema kompletnu sliku o ovom projektu. Sklapanjem međudržavnog sporazuma i kreditnog aranžmana po osnovu tog sporazuma zaobiđeni su nacionalni propisi koji povećavaju kontrolu i transparentnost, uključujući i one o javnim nabavkama.⁷³ Ugovorom sa Eksim bankom je predviđeno da se Crna Gora *odriče imuniteta po osnovu suverenosti ili na drugi način za sebe ili svoju imovinu, osim imovine koja se odnosi na diplomatsko-konzularna predstavništva i vojne imovine, u vezi sa bilo kojim arbitražnim postupkom u skladu sa ugovorom.*⁷⁴

Koroito rijeke Tare kod Mateševa 22. april 2021. | Izvor: Green Home

Takođe, pokrenuto je i pitanje uticaja na životnu sredinu. Na osnovu Odluke Osnovnog suda u Podgorici od 17. novembra 2021. godine, *CRBC* treba da plati oko 200.000 eura zbog uništavanja ribljeg fonda i drugog živog svijeta u rijeci Tari tokom izgradnje auto-puta Bar-Boljare.

Uslovljavanje ugovora od strane kineskih partnera koji uključuje potencijalnu arbitražu u Pekingu u slučaju spora, oslobađanje *CCCC* i *CRBC* od poreza na prihod i uvoz sa projektom koji se pretežno oslanja na zapošljavanje kineske radne snage, otvorilo je niz pitanja. Pored toga, projekat se suočio sa ozbiljnim kašnjenjima što je za posljedicu imalo neophodnost dodatnog kreditnog zaduživanja Crne Gore od 90 miliona eura.

Predviđa se da će ovaj projekat i u narednim godinama predstavljati veliko opterećenje za javne finansije

Odnos duga prema BDP-u koji je iznosio 57% u 2012. godini, porastao je na 69% u 2015. godini, a zatim na skoro 73% u 2018. godini, 107% u 2020. godini i 105% u 2021. godini.⁷⁵ Predviđa se da će ovaj projekat i u narednim godinama predstavljati veliko opterećenje za javne finansije. Iako kinesko prisustvo nije primarno motivisano uticajem na unutrašnju ili spoljnu politiku Crne Gore, potencijalni efekat projekta i kredita kojim se on realizuje se u budućnosti može prekriti i na političke odluke.⁷⁶

STRAH OD DUŽNIČKOG ROPSTVA

Iako je je Međunarodni monetarni fond upozoravao da će žurba sa završetkom auto-puta vjerovatno ugroziti fiskalnu održivost Crne Gore, izgradnja preostale tri dionice ušla je u novu fazu neizvjesnosti zbog krize izazvane pandemijom koronavirusa koja je ozbiljno pogodila crnogorsku ekonomiju. U izvještaju Centra za globalni razvoj sa sjedištem u Vašingtonu, koji je istraživao dužničke rizike povezane sa Inicijativom *Pojas i put*, Crna Gora je navedena kao jedna od osam visoko ugroženih zemalja, uz Džibuti, Maldive, Laos, Mongoliju, Tadžikistan, Kirgistan i Pakistan.⁷⁷

U junu 2020. godine, crnogorska vlada zatražila je finansiranje od MMF u okviru Instrumenta za brzo finansiranje (RFI), navodeći da, dok se izgledi za javne finansije značajno ne poboljšaju, neće preduzeti izgradnju daljih faza auto-puta Bar-Boljare ili druge velike kapitalne izdatke koji bi mogli ugroziti održivost duga.

Glavni korozivni učinak kineskog zajma se ogleda u tome što blokira autonomiju sadašnje i budućih crnogorskih vlada, jer finansijski veže ruke Crne Gore u godinama koje dolaze. Pod teretom visokog javnog duga, Crna Gora sve teže nalazi novac na finansijskim tržištima i već se zadužuje po nepovoljnijim kamatnim stopama od susjednih zemalja. Javni dug Crne Gore obeshrabruje potencijalne investitore jer eventualno povećanje poreza za finansiranje javnog duga vide kao neopravdani poslovni trošak. Nedostatak priliva investicija i drugih prihoda može otežati Crnoj Gori finansiranje reformskih projekata.⁷⁸

Intervencija tadašnjeg potpredsjednika crnogorske vlade Dritana Abazovića u martu 2021. godine u Evropskom parlamentu, kada je tražena pomoć za otplatu kredita, poljuljala je povjerenje investitora i dovela do naglog pada vrijednosti crnogorskih državnih obveznica.⁷⁹ Da je Crnoj Gori potrebna pomoć potvrdio je i bivši ministar finansija i socijalnog staranja u intervjuu za *Fajnenšel tajms* kada je najavio da će Vlada tražiti finansijsku pomoć od niza zapadnih organizacija, uključujući Evropsku komisiju, Evropsku investicionu banku i Evropsku banku za obnovu i razvoj.⁸⁰

Iako je iz EU sapšteno da oni nemaju mehanizam koji bi omogućio direktno pokrivanje ili refinansiranje dugovanja Crne Gore, u Briselu su izrazili zabrinutost zbog socijalnih, ekonomskih i finansijskih efekata kineskih poslovnih aranžmana u regionu. U EU strahuju da bi Crna Gora mogla da bude još jedna žrtva kineske *dužničke diplomatije* i da će Peking nastojati da kredit pretvori u politički kapital ako Crna Gora ne bude mogla da vrati zajam.

Izlaganje Dritana Abazovića na Odboru za vanjske poslove Evropskog parlamenta (AFET) | izvor: Vlada CG

Abazovićev nastup je u spoljnopolitičkoj zajednici izazvao niz reakcija i geopolitičkih argumenata o tome zbog čega bi EU trebalo da se uključi kako bi se suprotstavila rastućem prisustvu Kine u Crnoj Gori. Kineska državna kompanija *COSCO Shipping Lines* već posjeduje većinski udio u grčkoj Luci Pirej, 47% italijanske Luke Đenova i 35% holandske Luke Rotterdam.

Izgradnja auto-puta u Crnoj Gori je izazivala kontroverze i zbog valutnog rizika, jer je posao prvobitno dogovoren u dolarima, ali i zbog cijene izgradnje kilometra puta. Evropska unija je prethodnih godina više puta upozoravala na opasnost po crnogorski ekonomski sistem zbog kredita koji je Crna Gora uzela od kineske banke.

Krajem marta 2021. godine EU je izrazila spremnost da pomogne Crnoj Gori u pronalaženju rješenja za vraćanje duga. Vlada Crne Gore je u julu 2021. godine realizovala hedžing aranžman sa zapadnim partnerima (dvije američke i jedna francuska banka) na osnovu koji je kamata spuštена sa 2% na 0,88%, a kineskoj Eksim banci je vraćena prva rata od 29 miliona eura.⁸¹

■ Investicije i trgovina

U Crnoj Gori se, u prethodnih sedam godina, značajno povećao udio učešća kapitala iz država sa autoritarnim, hibridnim režimima u direktnim stranim investicijama. Iako je u tom periodu javno proklamovana politika prozapadne orijentacije države, ekonomski odnosi sa inostranstvom su u velikoj mjeri zavisili od država koje ne pripadaju tom vrijednosnom sistemu.⁸²

Od 2006. godine do kraja 2019. godine, kineske investicije u Crnoj Gori su iznosile svega oko deset miliona eura. Prema podacima Centralne banke, Kina je 2021. godine uložila 6,4 miliona eura, za razliku od 2020. godine kada je bila drugi najveći investitor nakon Rusije, sa 71 milionom eura.⁸³

Podaci o pojedinačnim kineskim ulaganjima u izvještaju Centralne banke Crne Gore označeni su oznakom *C* za povjerljivost, čime se tajnim čine podaci o vrsti ovih ulaganja, pojedinačnim poslovima, kompanijama, bankama ili transakcijama.⁸⁴ Navedeno je samo da su se kineske investicije odnosile na ulaganja u preduzeća u Crnoj Gori ili njihovu kupovinu, kupovinu nekretnina i takozvani interkompanijski dug, odnosno firme iz Crne Gore su pozajmljivale novac od kompanija iz Kine.

Proizilazi da je samo u 2020. godini Kina u Crnu Goru investirala 10 puta više novca nego u čitavoj prethodnoj deceniji. Zanimljivo je i da je 70 miliona eura kineskih investicija koje je Centralna banka u svom izvještaju označila tajnim, uloženo u jeku pandemije korona virusa, u vremenu ozbiljnih izazova za svjetsku ekonomiju.⁸⁵

Kina u Crnoj Gori još uvijek nije postala veliki investitor kao u okruženju (Željezara, toplovod, pruga, Koridor 11, rudnik Bor u Srbiji, termoelektrane u BiH), ali je zato veliki zajmodavac i izvođač radova i značajno učestvuje u spoljnotrgovinskom bilansu.

Prema podacima Monstata, Crna Gora najviše robe, pored Srbije i Njemačke, uvozi iz Kine.

Prošle, 2021. godine, uvoz iz te zemlje iznosio je gotovo 245 miliona eura, ili 10% ukupnog uvoza, dok je izvoz bio svega 5,6 miliona eura, odnosno nešto preko 1% ukupnog izvoza.

SPOLJNA TRGOVINA ROBOM SA KINOM U PERIODU 2015-2021.⁸⁶

UVOZ - IZVOZ / KINA				
Godina	Uvoz		Izvoz	
	%	EUR	%	EUR
2021	9.8%	245,172,000	1.3%	5,683,000
2020	10.4%	218,000,000	6.0%	22,136,000
2019	8.5%	221,954,000	4.2	17,413,000
2018	10.0%	256,624,000	3.5%	14,010,000
2017	9.6%	221,410,000	1.7%	6,450,000
2016	9.0%	185,182,000	5.8%	18,932,000
2015	10.3%	189,591,000	2.5%	7,904,000

Tokom 2021. godine, 40% izvoza u Kinu iz Crne Gore činili su obojeni metali, dok su pića učestvovala sa 30%. Ukupan crnogorski izvoz u istoj godini iznosio je 437,1 miliona eura, što znači da izvoz u Kinu čini 1.3% ukupnog izvoza Crne Gore.

Kina je bila drugi najveći trgovinski partner Crne Gore kada je u pitanju uvoz u 2021. godini, nakon Srbije. Ukupan uvoz u 2021. godini iznosio je 2,5 milijarde eura, što znači da je 10% uvezene robe u zemlju došlo iz Kine. Nešto preko 15% te robe su telekomunikacioni aparati i oprema za

snimanje i reprodukciju zvuka (37 miliona eura). Električne mašine, aparati i uređaji, kao i električni djelovi (uključujući neelektrične analogne električne uređaje za domaćinstvo) čine 11% od ukupno uvezene robe iz Kine. Odjevni predmeti i odjevni dodaci čine 10% ukupnog uvoza iz Kine.

Prema podacima koje je DFC dobio od Centralnog registra privrednih subjekata u Crnoj Gori postoji 208 aktivnih privrednih društava kojima su osnivači kineski državljani, što je rast u odnosu na mart 2021. godine, kada je taj broj iznosio 179.⁸⁷

Kina i turizam

Trenutno, nosioci diplomatskih i službenih pasoša Crne Gore i Narodne Republike Kine mogu putovati u ove zemlje bez vize do 90 dana. Državljanjani Narodne Republike Kine koji imaju važeću putnu ispravu ili poslovni pasoš mogu ulaziti, prelaziti preko teritorije i boraviti u Crnoj Gori do 30 dana bez vize, ukoliko posjeduju pozivno pismo ili su dio organizovane turističke grupe i imaju potvrdu o uplaćenom turističkom aranžmanu i dokaz o obezbijeđenom povratku u državu porijekla ili tranzita.⁸⁸

Od 2008. godine, u kontinuitetu se realizuju promotivne aktivnosti na emitivnom tržištu NR Kine. Promotivne aktivnosti su započete tokom Olimpijskih igara u Pekingu 2008. godine, nastavljene tokom svjetske izložbe u Šangaju 2010. godine, nastupima na sajmovima i berzama turizma i prezentacijama turističke ponude. Inicijativa *16+1* se pokazala kao jedna od najuspješnijih kada je u pitanju regionalna saradnja. U okviru te Inicijative je uspostavljena i saradnja sa NTO Kine (CNTA) koja pruža logističku podršku na promociji ovog regiona. Kroz Inicijativu je organizovan i zajednički nastup na sajmovima turizma u NR Kini. Nacionalna turistička organizacija Crne Gore (NTO CG) redovno učestvuje na seminarima i forumima u Kini u cilju promocije zemlje, ali i razmjene iskustava.⁸⁹

U uslovima pandemije, tokom 2020. i 2021. godine, u okviru Inicijative *16+1* realizovan je projekat koji se sastojao od vebinara i lajvstrimova za tržište NR Kine i promocije na kineskim mrežama Weibo i WeChat⁹⁰, tokom kojih je data prilika da se prikažu komparativne prednosti destinacije. Projekat je osmišljen u saradnji Turističkog koordinacionog centra sa sjedištem u Budimpešti i kineskog turoperatora GEG Travel.⁹¹ Nedavno, Crna Gora je proglašena najboljom stranom destinacijom sa prirodnim pejzažom od strane specijalizovanog kineskog magazina za

turizam i putovanja *Travelling Scope*⁹², dok je nešto ranije kineski turistički magazin *WiTrip*⁹³ dodijelio Crnoj Gori prestižnu nagradu *TOP 10 svjetskih destinacija iz snova*.

Osim kroz ovu inicijativu, NTO Crne Gore je uspostavila saradnju sa NTO Srbije u oblasti razvoja proizvoda i njegove promocije, a započeto je i kreiranje zajedničkog vizuelnog identiteta i slogana *Wild Soul of Europe*⁹⁴ – kombinacijom *Wild Beauty i Soul Food*. Sa ovim identitetom se nastupalo na sajmovima turizma u NR Kini, a promovisan je i tokom zajedničkih studijskih putovanja novinara i turoperatora iz NR Kine, kroz medijske nastupe i članke, kao i kroz online kampanju. NTO Crne Gore, u saradnji sa NTO Srbije nastupila je na međunarodnoj berzi turizma CITM, koja je održana tokom novembra 2021. godine u Šangaju. CITM je jedna od najznačajnijih berzi turizma u NR Kini, a organizator je Kineska nacionalna uprava za turizam – CNTA.

Iako je ambasador Kine, u septembru 2021. godine, naglasio da sve više Kineza bira Crnu Goru za turističku destinaciju, zvanične brojke govore drugačije.

DOLASCI I NOĆENJA TURISTA IZ KINE 2016-2021.⁹⁵		
Godina	Dolasci	Noćenja
2021.	1 514 (0.2%)	3207 (0,2%)
2020.	3 060 (0.9%)	6 143 (0.3%)
2019.	74 833 (3%)	97 726 (0,7%)
2018.	42 715 (2,1%)	56 620 (0,5%)
2017.	23 495 (1,3)	33 810 (0,3%)
2016.	11 894 (1,6%)	16 901 (0,5%)

Kada je riječ o turizmu, most na Đurđevića Tari jedna je od najvažnijih destinacija za kineske turiste, zbog filma *Most* iz 1969. godine, koji je veoma popularan u Kini. Poster ovog mosta može se pronaći na željezničkoj stanici u Pekingu, dok se statua mosta isklesana na ledu može naći na kineskom godišnjem festivalu leda i snijega.⁹⁶

I ZAKLJUČAK

Napori Komunističke partije da oko Kine izgradi *izolacioni zid* kreirajući percepciju koja se drastično razlikuje od viđenja događaja u drugim djelovima svijeta, zasnivaju se na sinergiji državnih medija, društvenih mreža i cenzure.

Globalni uspon Kine predstavlja ozbiljan izazov za Sjedinjene Američke Države, Evropsku uniju i pojedine evropske vlade. Sjedinjene Američke Države i Evropska unija približile su svoje stavove po pitanju odnosa prema kineskom djelovanju. Kina je država koja ne dijeli iste vrijednosti kao Evropska unija i Sjedinjene Američke Države, što je posebno uočljivo na primjerima gušenja demokratskih sloboda i ljudskih prava. Kineski interesi variraju od obezbjeđivanja ekonomskog prosperiteta koji bi bio ekološki održiv, kretanja prema Zapadu što Peking radi preko projekata kao što je Inicijativa *Pojas i put* do pozicioniranja Kine u Evropi i SAD. Time Kina pokušava preoblikovati aktuelni svjetski poredak zasnovan na konceptu liberalne demokratije u poredak koji će biti prilagođen kineskim nacionalnim interesima i strateškim ciljevima.

Kina je vješto iskoristila politički vakuum na Balkanu, jačajući svoje prisustvo u regionu. Ključna su bila očekivanja u zemljama Jugoistočne Evrope da Kina može pomoći regionu da unaprijedi infrastrukturu, ekonomski ojača i na taj način uhvati korak sa razvijenom Evropom. Djelovanje i uticaj Kine jasno je vidljiv i u zemljama koje su članice Evropske unije, a posebno u državama Zapadnog Balkana koje pretenduju da se pridruže evropskoj zajednici naroda. Balkan predstavlja odskočnu dasku i most za širenje kineskih investicija i kreditnih linija i uspostavljanje značajnijeg ekonomskog prisustva u Evropi.

Peking suštinski nije protiv evropskih integracija država Zapadnog Balkana, ali njegov uticaj nesumnjivo ne doprinosi demokratizaciji regiona. Od početka pandemije korona virusa, Evropska unija se značajno fokusirala na Kinu i njen uticaj na države članice, ali i zemlje kandidate.

Djelovanje i uticaj Kine jasno je vidljiv i u zemljama koje su članice Evropske unije, a posebno u državama Zapadnog Balkana koje pretenduju da se pridruže evropskoj zajednici naroda

Posvećenost suzbijanju kineskog ekonomskog uticaja dala je određene rezultate, posebno unutar zemalja EU.

Uprkos značajnom kineskom ekonomskom prisustvu na Balkanu, uticaj je za sada limitiran zbog nedostatka snažnijeg političkog uticaja. Ruska invazija na Ukrajinu dodatno otežava kinesko djelovanje u regionu. Rat je ujedinio zemlje Evropske unije i dodatno ojačao partnerstvo sa Sjedinjenim Američkim Državama. Jačanje tog partnerstva i saradnja kroz NATO će značajno otežati Kini da ostvari svoje dugoročne ciljeve u

Evropi. Iako deklarativno Kina podržava svjetski poredak zasnovan na pravilima poštovanja suvereniteta i teritorijalnog integriteta, ona u odnosu na rat u Ukrajini još uvijek nije napravila jasan strateški izbor. Kina za sada pažljivo odmjerava svoju međunarodnu poziciju i pokušava da balansira između strana u sukobu.

Geopolitičke promjene na Balkanu podstakle su države regiona da ponovo ojačaju bezbjednosne veze sa Sjedinjenim Državama, obzirom na njihovo oslanjanje na Vašington i NATO kao garante bezbjednosti. Negativni stavovi prema

Crna Gora, kao i ostatak Balkana, pati od hronično slabih državnih institucija koje su često politizovane i personalizovane, uz deficit vladavine prava

Rusiji takođe su pojačali skepticizam prema Kini. Uz to, Kina polako gubi imidž ekonomskog spasioca u zemljama kao što je Grčka, a nije uspjela da zadrži značajniji uticaj ni u Albaniji i Sjevernoj Makedoniji. Bosna i Hercegovina i Srbija trenutno su važna kineska uporišta u Evropi.

Crna Gora, kao i ostatak Balkana, pati od hronično slabih državnih institucija koje su često politizovane i personalizovane, uz deficit vladavine prava. Agenda Pekinga u vezi sa razvojem ogromnih infrastrukturnih projekata i davanjem kredita Crnoj Gori postavlja veoma ozbiljno pitanje o dugoročnim posljedicama upliva kineskog novca. Kontinuirana upotreba kineskih fondova mogla bi dovesti do gubitka *privlačnosti* Crne Gore kao poželjne destinacije za renomirane strane investitore.

Kao nova članica NATO, sa relativno slabim institucionalnim kapacitetom, Crna Gora je strateški idealna meta za širenje kineskog uticaja u Evropi. Zapadni saveznici sa pažnjom gledaju na kineske geopolitičke investicije u značajne infrastrukturne objekte u Evropi, poput puteva, pruga i luka. Stoga, ne čudi što se u pozadini diskusije o pomoći Crnoj Gori da se izbori sa dugovanjima prema Kini našao argument da je

važno spriječiti Peking da preuzme još jednu luku u državi članici NATO. Ipak, nejasno je da li crnogorsko zemljište zapravo služi kao kolateral u kreditu, pošto je relevantni dio sporazuma neprecizno formulisano. Inače, sveobuhvatne studije, poput one koju je uradila *Rhodium Group*⁹⁷, sugerišu da Kina izuzetno rijetko plijeni imovinu, dok su oprost duga i refinansiranje uobičajeni.

Peking je stalo do partnera koji podržavaju politiku *jedne Kine*, pa je nerealno očekivati da bi Kina mogla konfiskovati državnu imovinu ukoliko Crna Gora ne bude u mogućnosti da vrati svoj dug. Vjerovatnije je da će se Peking opredijeliti za mnogo pragmatičniji pristup koji se ogleda u restrukturiranju duga, imajući u vidu da članstvo Crne Gore u EU može imati pozitivne implikacije na kineske ekonomske i političke interese.⁹⁸

S druge strane, novi ekonomski i investicioni plan EU za Zapadni Balkan od 3.2 milijarde eura je dobar odgovor na prodor Kine u region. No upitno je da li će on predstavljati dovoljan stimulans i podstaći države da se u potpunosti uzdrže od rizičnijih partnerstava sa trećim stranama. Zapad će morati da dokaže privrženost integrisanju zemalja Balkana u EU i iskaže spremnost da se još aktivnije uključi u geopolitičke tokove u regionu. Kad je Crna Gora u pitanju, izostanak angažovanja mogao bi dovesti do daljeg jačanja antizapadnog narativa i to u trenutku ruske invazije na Ukrajinu koja dodatno polarizuje crnogorsko društvo.

REFERENCE

- 1 Saradnja Kine i zemalja Centralne i Istočne Evrope, Dostupno na: <http://www.china-ceec.org/eng/>
- 2 *Between East and West, Democracy, Disinformation and Geopolitics in Central and Southeastern Europe*, National Democratic Institute, July 2021, Dostupno na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/REAPPS2021researchpublicversion.pdf>
- 3 Dubravka Raičević, *U Crnu Goru sve više ulažu autoritarni i hibridni režimi*, Radio Slobodna Evropa, 23. Maj 2021, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31860275.html>
- 4 *Undermining Democracy: 21st Century Authoritarians*, Freedom House, jun 2009, Dostupno na: <https://www.refworld.org/docid/4a6d62352.html>
- 5 Kina je prije i nakon terorističkih napada na Sjedinjene Američke Države 2001. godine snabdijevala oružjem Al Kaidu, vidjeti u: Bill Gertz, *Treachery: How America's Friends and Foes Are Secretly Arming Our Enemies*, Three Rivers Press, New York, 2004, str. 117.
- 6 Evan S. Medeiros, "China's Foreign Policy Outlook", u: *China's International Behavior*, 2009, JSTOR, Dostupno na: https://www.jstor.org/stable/10.7249/mg850af.10?seq=1#metadata_info_tab_contents
- 7 Lindsay Maizland, *Why China-Taiwan Relations Are So Tense*, 10. maj 2021, Council on Foreign Relations, Dostupno na: <https://www.cfr.org/backgrounder/china-taiwan-relations-tension-us-policy>
- 8 *World Report 2021: China*, Human Rights Watch, 2021, Dostupno na: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/china-and-tibet>
- 9 Primjer je organizacija *Novi građanski pokret* koja je 2013. godine u okviru projekta za povećanje transparentnosti i stvaranje uslova za prelazak na ustavnu vladavinu, zahtijevala objavljivanje podataka o platama državnih funkcionera. Vođe pokreta su uhapšene i osuđene na višegodišnje zatvorske kazne zbog okupljanja ljudi radi rušenja državnog poretka, vidjeti: *China jails 'New Citizens' Movement' activists*, BBC News, 19. jun 2014, Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-27917234>
- 10 *China committed genocide against Uyghurs*, independent tribunal rules, BBC News, 9. decembar 2021, Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-59595952>
- 11 Craig Singleton, *Beijing Eyes New Military Bases Across the Indo-Pacific*, Foreign Policy, 7. jul 2021, Dostupno na: <https://foreignpolicy.com/2021/07/07/china-pla-military-bases-kiribati-uae-cambodia-tanzania-djibouti-indo-pacific-ports-airfields/>
- 12 Michael M. Phillips, *China Seeks First Military Base on Africa's Atlantic Coast*, U.S. Intelligence Finds, The Wall Street Journal, 5. decembar 2021, Dostupno na: <https://www.wsj.com/articles/china-seeks-first-military-base-on-africas-atlantic-coast-u-s-intelligence-finds-11638726327>
- 13 *Ne postoje dva potpuno identična politička sistema niti se o njemu može prosuđivati apstraktno, bez razmatranja konkretnog političkog konteksta, istorije i kulturne tradicije. Nijedan politički sistem ne treba smatrati jednim izborom i ne treba samo mehanički kopirati političke sisteme drugih država*, vidjeti u: *Secure a Decisive Victory in Building a Moderately Prosperous Society in All Respects and Strive for the Great Success of Socialism with Chinese Characteristics for a New Era*, 2017, str. 31, Dostupno na: http://www.xinhuanet.com/english/download/Xi_Jinping's_report_at_19th_CPC_National_Congress.pdf
- 14 Kerry Dumbaugh, Michael F. Martin, *Understanding China's Political System*, Congressional Research Service, 2009, Dostupno na: <https://www.everycrsreport.com/reports/R41007.html>
- 15 Prema izvještaju međunarodne nevladine organizacije za ljudska prava *Amnesti internešnal* (Amnesty International), prije održavanja 18. Kongresa Komunističke partije, kineske vlasti su zbog potencijalnog rizika od protesta nezakonito privele ili stavile u kućni pritvor najmanje 130 političkih disidenata, Dostupno na: <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2012/11/china-crackdown-escalates-ahead-leadership-change/>
- 16 Zheng Yongnian, Chen Gang, *Xi Jinping's rise and political implications*, u: *China: An International Journal*, 2009, Dostupno na: <https://www.thefreelibrary.com/Xi+Jinping's+rise+and+political+implications.-a0197928989>
- 17 *Finalizing the 18th Party Congress: Setting the Stage for Reform?*, The Jamestown Foundation, 21. septembar 2012, Dostupno na: <https://jamestown.org/program/finalizing-the-18th-party-congress-setting-the-stage-for-reform/>

- 18 Q&A on the 19th National Congress of the Communist Party of China, Consulate-General of the People's Republic of China in Cape Town, Embassy of the People's Republic of China in the Republic of South Africa, 2. novembar 2017, Dostupno na: <https://www.mfa.gov.cn/ce/cgct/eng/xwtd/t1506815.htm>
- 19 China schools: 'Xi Jinping Thought' introduced into curriculum, BBC News, 25. avgust 2021, Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-asia-58301575>
- 20 Kevin Carrico, *I Mastered Xi Jinping Thought, and I Have the Certificate to Prove It*, Foreign Policy, 18. oktobar 2018, Dostupno na: <https://foreignpolicy.com/2018/10/18/i-mastered-xi-jinping-thought-and-i-have-the-certificate-to-prove-it/>
- 21 State-owned enterprises: The state advances, The Economist, 6. oktobar 2012, Dostupno na: <https://www.economist.com/china/2012/10/06/the-state-advances>
- 22 Li Yuan, *What China Expects From Businesses: Total Surrender*, The New York Times, 19. jul 2021, Dostupno na: <https://www.nytimes.com/2021/07/19/technology/what-china-expects-from-businesses-total-surrender.html>
- 23 Michael Pillsbury, *Stogodišnji maraton – Tajni plan Kine kako da nadmaši Sjedinjene Države i postane glavna svjetska supersila*, Profil Knjiga, Zagreb, 2018, str. 154.
- 24 Confucius Institutes, StratCom, Dostupno na: https://stratcomcoe.org/cuploads/pfiles/confucius_institutes.pdf
- 25 Sophie Beach, *Confucius Institutes and Academic Freedom*, China Digital Times, 1. maj 2017, Dostupno na: <https://chinadigitaltimes.net/2017/05/nas-confucius-institutes-jeopardize-academic-freedom/>
- 26 Daniel Golden, *China Says No Talking Tibet as Confucius Funds U.S. Universities*, Bloomberg, 1. novembar 2011, Dostupno na: <https://www.bloomberg.com/news/articles/2011-11-01/china-says-no-talking-tibet-as-confucius-funds-u-s-universities>
- 27 John Sudworth, *Confucius institute: The hard side of China's soft power*, BBC News, 22. decembar 2014, Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-asia-china-30567743>
- 28 <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>
- 29 Chinese Investment in Central and Eastern Europe, Central and Eastern European Center for Asian Studies, April 2021, Dostupno na: https://www.china-cee-investment.org/files/ugd/72d38a_373928ea28c44c7f9c875ead7fc49c44.pdf
- 30 Joint Communication to the European Parliament and the Council: Elements for a new EU strategy on China, European Commission, June 2016, Dostupno na: https://eeas.europa.eu/archives/docs/china/docs/joint_communication_to_the_european_parliament_and_the_council_-_elements_for_a_new_eu_strategy_on_china.pdf
- 31 World Report 2021: China, Human Rights Watch, 2021, Dostupno na: <https://www.hrw.org/world-report/2021/country-chapters/china-and-tibet>
- 32 Louisa Lim, Julia Bergin, Johan Lidberg, *The Covid-19 Story: Unmasking China's Global Strategy*, International Federation of Journalists, Maj 2021, Dostupno na: https://www.ifj.org/fileadmin/user_upload/IFJ_-_The_Covid_Story_Report.pdf
- 33 DFC otkriva: Sa koronom stigla i mreža bot profila u Srbiju, Digitalni forenzički centar, 13. April 2020, Dostupno na: <https://dfcme.me/nova-mreza-bot-profila/>
- 34 Balkan Insight, Dostupno na: <https://china.balkaninsight.com/>
- 35 Marjan Svetličić, China in the World Economy and its Economic Relations with Slovenia: Past, Present and the Future, Center for International relations, 2020, Dostupno na: <https://www.fdv.uni-lj.si/docs/default-source/zalozba/acmo-21-final8fa2c3304f2c67bc8e26ff00008e8d04.pdf?sfvrsn=2>
- 36 Hisense increases stake in Gorenje to 95% in takeover bid, The Slovenia Times, 28. Jun 2018, Dostupno na: <https://sloveniatimes.com/hisense-increases-stake-in-gorenje-to-95-in-takeover-bid/>
- 37 Western Balkans Poll Shows Strong Support for EU, International Republican Institute, 2. Jun 2020, Dostupno na: <https://www.iri.org/resources/western-balkans-poll-shows-strong-support-for-eu/>
- 38 Bojan Stojkovski, Ivana Jeremić, Samir Kajošević, Ivana Nikolić, Ivan Angelovski, Fatjona Mejдини, Irvin Pekmez, *China in the Balkans: Controversy and Cost*, Balkan Insight. 15. Decembar 2021, Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2021/12/15/china-in-the-balkans-controversy-and-cost/>

- 39 Goran Radlovački, *Strane investicije i domaći zakoni – slučaj kompanija iz Kine*, Mašina, 20. Jul 2021, Dostupno na: <https://www.masina.rs/strane-investicije-i-domaci-zakoni-slucaj-kompanija-iz-kine/>
- 40 BIRN Presents Online Platform on China's Activities in Western Balkans, Balkan Investigative Reporting Network, 16. Decembar 2021, Dostupno na: <https://birn.eu.com/news-and-events/birn-presents-online-platform-on-chinas-activities-in-western-balkans/>
- 41 Balkan Insight, Dostupno na: <https://china.balkaninsight.com/>
- 42 *Between East and West Democracy, Disinformation, and Geopolitics in Central and Southeastern Europe*, National Democratic Institute, Jul 2021, Dostupno na: <https://www.ndi.org/sites/default/files/REAPPS2021researchpublicversion.pdf>
- 43 *Investment Climate Statement 2018*, U.S. Department of State, Jul 2018, Dostupno na: <https://me.usembassy.gov/wp-content/uploads/sites/250/2018-ICS-Montenegro-COMPLETED.pdf>
- 44 Milica Kovačević, *Izloženost Crne Gore uticaju Kine*, Centar za demokratsku tranziciju, januar 2021, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/02/Izlo%C5%BE-nost-Crne-Gore-uticaju-Kine-final-version-1.pdf>
- 45 Tanjug, *EU traži od Crne Gore da što pre ukine davanje ekonomskog državljanstva*, 23. februar 2022, Dostupno na: <https://www.euronews.rs/evropa/region/38682/eu-trazi-od-crne-go-re-da-sto-pre-ukine-davanje-ekonomskog-drzavljanstva/vest>
- 46 *Rusi za crnogorsko ekonomsko državljanstvo uložili više od 50 miliona eura*, Investitor, 20. Mart 2022, Dostupno na: <https://investitor.me/2022/03/20/rusi-za-crnogorsko-ekonomsko-drzavljanstvo-ulozili-vise-od-50-miliona-eura/>
- 47 Vladimir Shopov, *Decade of patience: How China became a power in the Western Balkans*, 2. februar 2021, Dostupno na: <https://ecfr.eu/publication/decade-of-patience-how-china-became-a-power-in-the-western-balkans/>
- 48 DEJAN MILOVAC, MANS: *Korupcija i organizovani kriminal i dalje najveći problem*, Monitor, 30. maj 2019, Dostupno na: <https://www.monitor.co.me/dejan-milovac-mans-korupcija-i-organizovani-kriminal-i-dalje-najveci-problem/>
- 49 *Saradnja sa Kinom*, UDG, Dostupno na: <https://www.udg.edu.me/saradnja-sa-kinom>
- 50 Milica Kovačević, *Izloženost Crne Gore uticaju Kine*, Centar za demokratsku tranziciju, januar 2021, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/02/Izlo%C5%BE-nost-Crne-Gore-uticaju-Kine-final-version-1.pdf>
- 51 Redakcija Briznis.rs, *Crnogorski Telekom uvodi 5G mrežu u Podgorici*, Biznis, 7. mart 2022, Dostupno na: <https://biznis.rs/vesti/crnogorski-telekom-uvodi-5g-mrezu-u-podgorici/>
- 52 *Zdravstvene ustanove Crne Gore preuzele 12 ambulantnih vozila iz donacije NR Kine*, 20. Januar, 2017, Dostupno na: <https://www.gov.me/clanak/168594--zdravstvene-ustanove-crne-gore-preuzele-12-ambulantnih-vozila-iz-donacije-nr-kine>
- 53 *Capital City Podgorica at the Summit of Local Leaders of China and Central and Eastern European Countries (Cees)*, Capital city Podgorica, 8. februar 2021, Dostupno na: <https://podgorica.me/en/news/234>
- 54 *Crna Gora smanjila kineski dug za autoput*, Radio Slobodna Evropa, 8. jul 2021, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/ekonomija-dug-kina-crna-gora/31349012.html>
- 55 Bogdanović na međunarodnom online Samitu: *Kina jedan od najvažnijih spoljnopolitičkih i ekonomskih partnera naše zemlje*, CDM, 26. novembar 2021, Dostupno na: <https://www.cdm.me/politika/bogdanovic-na-medunarodnom-online-samitu-kina-jedan-od-najvaznijih-spoljnopolitickih-i-ekonomskih-partnera-nase-zemlje/>
- 56 *Crna Gora spremna za nova ulaganja*, RTCG, 23. oktobar 2018, Dostupno na: <https://rtcg.me/vijesti/ekonomija/218424/crna-gora-spremna-za-nova-ulaganja.html>
- 57 *Program 16+1 otvara nove mogućnosti za saradnju*, Vijesti, 14. Avgust 2015, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/politika/168281/program-16-1-otvara-nove-mogucnosti-za-saradnju>
- 58 Biljana Matijašević, Ines Mrdović, *Ugovorili brodove od 100 miliona bez prave analize o isplativosti*, MANS, 20. jul, 2016, Dostupno na: <https://www.mans.co.me/ugovorili-brodove-od-100-miliona-bez-prave-analize-o-isplativosti/>
- 59 *Barska plovidba najavila isplatu kredita za brodove i vraćanje duga državi*, Boka News, 20. decembar 2021, Dostupno na: <https://bokanews.me/barska-plovidba-najavila-isplatu-kredita-za-brodove-i-vracanje-duga-drzavi/>

- 60 Podgorička kompanija planira u Crnoj Gori prve elektrane na kinetički pogon, Bankar, 11. novembar 2019, Dostupno na: <https://www.bankar.me/2019/11/11/podgoricka-kompanija-planira-u-crnoj-gori-prve-elektrane-na-kineticki-pogon/>
- 61 Milica Kovačević, *Izloženost Crne Gore uticaju Kine*, januar 2021, Centar za demokratsku tranziciju, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/02/Izlo%C5%BE-nost-Crne-Gore-uticaju-Kine-final-version-1.pdf>
- 62 Položen kamen temeljac za ekološku rekonstrukciju TE "Pljevlja", RTCG, 27. april 2022, Dostupno na: <https://www.rtcg.me/vijesti/ekonomija/360624/polozen-kamen-temeljac-za-ekolosku-re-konstrukciju-te-pljevlja.html>
- 63 Vjetroelektrana Možura puštena u rad, Vijesti, 18. novembar 2019, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/409739/vjetroelektrana-mozura-pustena-u-rad>
- 64 Samir Kajošević, Company Probed by Murdered Maltese Journalist Linked to Montenegro, Balkan Insight, 19. jun 2020, Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2020/06/19/company-probed-by-murdered-maltese-journalist-linked-to-montenegro/>
- 65 Otvorena malteška vjetroelektrana kod Ulcinja, Radio Slobodna Evropa, 18. novembar 2019, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/30278585.html>
- 66 Brza saobraćajnica duž Crnogorskog primorja mogla bi koštati milijardu i po eura, Bankar, 28. jun 2021, Dostupno na: <https://www.bankar.me/2021/06/28/brza-saobracajnica-duz-crnogorskog-primorja-mogla-bi-kostati-milijardu-i-po-eura/>
- 67 Milojko Spajić, Twitter, 23. decembar 2021, Dostupno na: <https://twitter.com/MickeySpajic/status/1473937152455155716>
- 68 Samir Kajošević, *Montenegro Close to Choosing Bechtel to Build Adriatic Highway*, Balkan Insight, 23. Decembar 2021, Dostupno na: <https://balkaninsight.com/2021/12/23/montenegro-close-to-choosing-bechtel-to-build-adriatic-highway/?fbclid=IwAR1UVm63LYU-83pornyE-hSm7WoT6HmQoFg0KtHl93Xthb1c2on7sFELXMXs>
- 69 Marija Mirjačić, *Bez Jadransko-jonskog puta na novom spisku razvojnih infrastrukturnih projekata*, Vijesti, 29. decembar 2021, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/583123/bez-jadransko-jonskog-puta-na-novom-spisku-razvojnih-infrastrukturnih-projekata>
- 70 Noah Barkin, Aleksandar Vasović, *Chinese 'highway to nowhere' haunts Montenegro*, Reuters, 16. jul 2018, Dostupno na: <https://www.reuters.com/article/cnews-us-china-silkroad-eu-rope-montenegr-idCAKBN1K60QX-OCATP>
- 71 Krivična prijava protiv Brajovića zbog „zaboravljenih radova“ na autoputu, MANS, 23. Mart 2019, Dostupno na: <https://www.mans.co.me/krivicna-prijava-protiv-brajovica-zbog-zaboravljenih-radova-na-autoputu/>
- 72 Vanja Čalović Marković, Dejan Milovac, *Put bez kraja*, MANS, septembar 2020, Dostupno na: <http://www.mans.co.me/wp-content/uploads/2020/10/Cetvrti-izvijestaj-o-izgradnji-autoputa-PUT-BEZ-KRAJA.pdf>
- 73 Milica Kovačević, *Uticaj Kine u Crnoj Gori: Podsticaj ekonomskom razvoju ili put u zavisnost?*, Atlantska inicijativa, 7. Februar 2021, Dostupno na: <https://atlantskainicijativa.org/uticaj-kine-u-crnoj-gori-podsticaj-ekonomskom-razvoju-ili-put-u-zavisnost/>
- 74 Predrag Tomović, *Kina bi zbog duga mogla postati vlasnik puta u Crnoj Gori*, Radio Slobodna Evropa, 15. April 2021, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/31205503.html>
- 75 *Public debt went up in Montenegro*, Country Economy, 2020, Dostupno na: <https://countryeconomy.com/national-debt/montenegro>
- 76 Milica Kovačević, *Izloženost Crne Gore uticaju Kine*, Centar za Demokratsku tranziciju, januar 2021, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/02/Izlo%C5%BE-nost-Crne-Gore-uticaju-Kine-final-version-1.pdf>
- 77 John Hurley, Scott Morris, Gailyn Portelance, *Examining the Debt Implications of the Belt and Road Initiative from a Policy Perspective*, Center for Global Development, mart 2018, Dostupno na: <https://www.cgdev.org/sites/default/files/examining-debt-implications-belt-and-road-initiative-policy-perspective.pdf>
- 78 Milica Kovačević, *Uticaj Kine u Crnoj Gori: Podsticaj ekonomskom razvoju ili put u zavisnost?*, Atlantska inicijativa, 7. Februar 2021, Dostupno na: <https://atlantskainicijativa.org/uticaj-kine-u-crnoj-gori-podsticaj-ekonomskom-razvoju-ili-put-u-zavisnost/>
- 79 Majda Ruge, Vladimir Shopov, *The EU's Montenegro dilemma*, The European Council on Foreign Relations, 3. maj 2021, Dostupno na: <https://ecfr.eu/article/the-eus-montenegro-dilemma/>

- 80 *Montenegro calls for EU help over \$1bn Chinese highway loan*, Financial Times, Dostupno na: <https://www.ft.com/content/3dd7a516-5352-4f48-bfac-236e43b2342d>
- 81 Goran Kapor, *Hedžing uštedio pet miliona eura na drugoj rati za auto-put*, Vijesti, 20. januar 2022, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/586060/hedzing-ustedio-pet-miliona-eura-na-drugoj-rati-za-auto-put>
- 82 Dragan Koprivica, *Neophodna nova politika privlačenja stranih investicija*, Centar za demokratsku tranziciju, 18.maj 2022, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/2022/05/18/nepohodna-nova-politika-privlacenja-stranih-investicija/>
- 83 *Platni bilans*, Centralna banka Crne Gore, 20. maj 2022, Dostupno na: <https://www.cbcbg.me/me/statistika/statisticki-podaci/ekonomski-odnosi-sa-inostranstvom/platni-bilans>
- 84 *Bilten CBCG*, Centralna banka Crne Gore, Dostupno na: <https://www.cbcbg.me/me/publikacije/redovne-publikacije/bilten-cbcbg>
- 85 Predrag Tomović, Lela Šćepanović, *Sedamdeset miliona tajnih kineskih investicija u Crnu Goru*, Radio Slobodna Evropa, 21. oktobar 2022, Dostupno na: <https://www.slobodnaevropa.org/a/kina-investicije-crna-gora/30905324.html>
- 86 *Godišnji podaci spoljne trgovine*, Uprava za statistiku, Dostupno na: <https://monstat.org/cg/page.php?id=1798&pageid=171>
- 87 Biljana Matijašević, *Raste kineski uticaj u Crnoj Gori: Ogrlica od bisera i omča od dugova*, Vijesti, 28. mart 2021, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/ekonomija/524949/raste-kineski-uticaj-u-crnoj-gori-ogrlica-od-bisera-i-omca-od-dugova>
- 88 Milica Kovačević, *Izloženost Crne Gore uticaju Kine*, Centar za demokratsku tranziciju, januar 2021, Dostupno na: <https://www.cdtmn.org/wp-content/uploads/2021/02/Izlo%C5%BEe-nost-Crne-Gore-uticaju-Kine-final-version-1.pdf>
- 89 Ministarstvo ekologije, prostornog planiranja i urbanizma, *Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva održivog razvoja i turizma za period januar - decembar 2020. godine i Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma...*, Vlada Crne Gore, 1. jul 2021, Dostupno na: <https://www.gov.me/clanak/izvjestaj-o-rad-u-i-stanju-u-upravnim-oblastima-ministarstva-odrzivog-razvoja-i-turizma-za-period-januar-decembar-2020-godine-i-ministarstva-ekologije-prostornog-planiranja-i-urbanizma-za>
- 90 *Uspješna promocija Crne Gore u Kini*, Primorske novine, 8. jul 2021, Dostupno na: <https://primorskenovine.me/index.php/k2/uspjesna-promocija-crne-gore-u-kini>
- 91 Vlada Crne Gore, *Izveštaj o radu i stanju u upravnim oblastima Ministarstva održivog razvoja i turizma za period januar - decembar 2020. godine i Ministarstva ekologije, prostornog planiranja i urbanizma za decembar 2020. godine*, 1. jul 2021, Dostupno na: <https://www.gov.me/dokumenta/76bcf2bf-c4d0-4098-9331-c2e45745ca24>
- 92 *Crna Gora u Kini proglašena najboljom stranom destinacijom sa prirodnim pejzažom*, Vijesti, 26. decembar 2021, Dostupno na: <https://www.vijesti.me/vijesti/drustvo/582624/crna-gora-u-kini-proglasena-najboljom-stranom-destinacijom-sa-prirodnim-pejzazom>
- 93 *Kineski magazin WiTrip dodijelio Crnoj Gori prestižnu nagradu "TOP 10 svjetskih destinacija iz snova"*, Portal Analitika, 16. april 2021, Dostupno na: <https://www.portalanalitika.me/clanak/kineski-magazin-witrip-dodijelio-crnoj-gori-prestiznu-nagradu-top-10-svjetskih-destinacija-iz-snova>
- 94 *Wild Soul of Europe*, Dostupno na: <https://www.wildsoulofeurope.com/index.html>
- 95 Monstat, Dostupno na: <http://monstat.org/cg/index.php>
- 96 <https://twitter.com/ChineseEmbinMNE/status/1442459583453220867>
- 97 Majda Ruge, Vladimir Shopov, *The EU's Montenegro dilemma*, 3. maj 2021, Dostupno na: <https://ecfr.eu/article/the-eus-montenegro-dilemma/>
- 98 Vladimir Đorđević, Richard Q. Turcsányi, Vladimir Vučković, *Beyond the EU as the 'Only Game in Town': the Europeanisation of the Western Balkans and the role of China*, decembar 2021, Dostupno na: https://ejes.uaic.ro/articles/EJES2021_1202_DOR.pdf

www.dfcme.me

DFCME

DFCMNE

DFCMEDOTME